

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Johana Plesníková, DiS.

Homoparentální rodičovství – výzva pro sociální práci

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Vladislava Závorská

2016

Prohlášení o samostatnosti zpracování kvalifikační práce

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne

.....
Johana Plesníková, DiS.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své práce Mgr. Vladislavě Závrské za její trpělivost při vedení mé bakalářské práce a za její cenné rady a připomínky.

Johana Plesníková, DiS.

OBSAH

Úvod.....	6
Teoretická část	8
1 Rodina, její proměny a funkce	9
1.1 Rodina jako sociální instituce	9
1.1.1 Funkce rodiny	9
1.2 Historický vývoj rodinných modelů.....	11
1.2.1 Tradiční rodina.....	11
1.2.2 Moderní rodina	11
1.2.3 Postmoderní rodina	12
1.2.4 Homoparentální rodina	13
1.3 Role v rodině a jejich proměny v čase	15
1.3.1 Role tradiční vs. postmoderní	16
1.3.2 Role v homoparentální rodině.....	18
2 Homoparentalita z pohledu sociální vědy.....	21
2.1 Proměny vědeckých náhledů na homoparentalitu.....	21
2.2 Výzkum homoparentality.....	23
2.2.1 Specifické výzkumy vztahů v homoparentální rodině.....	24
3 Homoparentalita jako výzva pro sociální práci	26
3.1 Homoparentalita v českém legislativním kontextu	26
3.2 Homoparentalita jako výzva pro sociální práci.....	28
3.2.1 Uplatnění sociální práce v případě stejnopohlavních párů	30
Praktická část	34
4 Metodologie	35
4.1 Sběr dat a popis vzorku	37
5 Vyhodnocení dat	39
5.1 Kódování dat	39
5.2 Homoparentalita očima lesbických matek	40

5.2.1	Mateřství a postoj k němu.....	40
5.2.2	Uspořádání v homoparentální rodině.....	41
5.2.3	Vnímání homoparentality	42
5.2.4	Adopce a rodičovství	45
5.2.5	Aktivismus	46
5.3	Shrnutí výsledků.....	47
	Závěr	50
	Literatura.....	53

ÚVOD

Rodina sehrává v životě člověka nezastupitelnou roli. Bezpodmínečná láska, zázemí, podpora, toho všeho je zdrojem společenství lidí, kteří sdílí své starosti i radosti. Ostatně, jak tvrdil francouzský esejista André Maurois, „*bez rodiny se člověk chvěje zimou v nekonečném vesmíru.*“ Definovat toto „společenství“ je však stále obtížnější. Rodina již nutně nemusí být tvořena výhradně ženou, mužem a dětmi, modely soužití se mění ruku v ruce se společenským vývojem, kdy muži postupně přicházejí o svou dominantní „vůdčí“ roli, naopak ženy se osamostatňují a výjimkou tak nejsou ani rodiny tvořené svobodnými matkami či matkami, které vychovávají své potomky samy např. v důsledku rozvodu. Stejně tak se postupně normalizují i stejnopohlavní soužití, kdy se homosexuální dvojice podílejí na utváření vlastní podoby rodinného modelu.

Všechny tyto skutečnosti lze vnímat jako důsledek (post)moderní doby, v níž padla mnohá tabu, ekonomická situace (a finanční nezávislost) umožnila ženám osamostatnění se, homosexualita přestala být patologizována, stejně tak i rozvod není tak silným zdrojem společenského stigma.

Obdobně jako rodinné modely se proměnily i rodičovské role, které se v mnoha případech stírají, značná část dětí pak vyrůstá pouze s jedním z rodičů, výjimkou však již nejsou ani případy, kdy se na výchově dítěte podílejí dvě (lesbické) matky nebo dva (gay) otcové. Nejčastěji tematizovanou otázkou pak je, který z modelů soudobé rodiny je pro dítě „méně škodlivý“ (namísto toho, aby se uvažovalo o tom, který je nejlepší).

Instituce rodiny má přesah do množství oborů společenských věd, z toho důvodu je velmi obtížné dospět k jedné univerzální definici pojmu „rodina“. Předmětem následujícího textu je tedy představení instituce rodiny v proměnách času (až po rodinu v dnešní době), jejích funkcí i rolí, které jednotliví členové rodiny zaujímají, ale také souvislostí s dopady těchto proměn na dítě. Zároveň bude problematika zasazena do kontextu sociální práce.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část a jejím cílem je zjistit, s jakými projevy ne/přijetí homoparentální rodiny se lesbické matky setkávají ve společnosti. Teorie se v první kapitole zaměří na rodinu, její proměny v čase, stejně jako na její funkce, pozornost bude zaměřena také na rodinné modely od modelu tradičního až po homoparentální. Jelikož práce se specificky věnuje problematice

homoparentality, druhá kapitola představí homoparentalitu z pohledu sociální vědy, zaměří se na prezentaci odborných studií zabývajících se zejména dopady výchovy rodiči stejného pohlaví na dítě. Poslední kapitola teoretické části potom postihne homoparentalitu v souvislostech se sociální prací, a tedy i českými legislativními normami.

Praktická část se zaměří na žitou zkušenost lesbických matek, které s partnerkou a dětmi utvářejí homoparentální rodiny. Kromě již vytyčeného hlavního cíle je dílčím záměrem zachytit obraz homoparentality očima lesbických matek. Praktická část se tedy zaměřuje nejen na zjištění jejich vnímání stejnopohlavního rodičovství a vlastních zkušeností s reakcemi okolí, ale i na jejich postoje k mateřství, rodičovství, či porovnání heteroparentálních rodin s těmi homoparentálními.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA, JEJÍ PROMĚNY A FUNKCE

Stejně tak jako se vyvíjí společnost, promítají se tyto změny do rozličných sociálních fenoménů, institucí rodiny nevyjímaje. Vedle toho je vnímání vztahů uvnitř rodiny, ale i rodiny samotné, jejích významů, funkcí a také očekávání, která jsou s ní spojována, významně podmíněno vlastními zkušenostmi jednotlivců. V současné době se ozývá množství hlasů varujících před krizí (tradiční) rodiny, čemuž údajně odpovídá stále se zvyšující rozvodovost a naopak klesající sňatečnost, narůstající počet single domácností (např. viz Matoušek, 1993; Možný, 1999; Sullerotová, 1998; Sobotková, 2004 ad.), ale také navyšující se množství společně žijících stejnopohlavních dvojic (např. viz průběžné statistiky ČSÚ), které narušují „tradiční“ představu o rodině jako o soužití ženy a muže.

1.1 RODINA JAKO SOCIÁLNÍ INSTITUCE

Podstatu rodiny postihuje Možný (2006), který ji chápe jako „morfostatickou instituci“ poskytující svým členům ochranu, podporu, zároveň také zázemí a jistou stabilitu. Je tedy určitou „sociální sítí“, ať už na úrovni rodiny nukleární (matka-otec-dítě), tak i rodiny širší (zahrnující i další příbuzné). Rodina je potom tím nejpodstatnějším prostředím, které podmiňuje kvalitní socializaci jedince. *„Rodina bývá charakterizována jako tzv. prvotní výchovné a socializační prostředí. (...) Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury.“* (Svoboda, 2013, s. 21).

1.1.1 FUNKCE RODINY

Podle Plaňavy – jak uvádí Kraus a Poláčková (2001, s. 78) – je z hlediska funkčního možné postihnout rodinu jako *„strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.“* Právě proto, že definice rodiny se velmi různí a nelze dospět k žádné její univerzální formulaci, lze na rodinu nahlížet ryze z perspektivy jednotlivých funkcí, které by měla zastupovat. Miňhová a Prunner (2000) užívají kategorizaci funkcí na biologicko-reprodukční, socializačně-výchovnou, ochrannou, materiální a emocionální.

Funkce *biologicko-reprodukční* je nejstarší funkcí, která je rodině přisuzována. Je podstatná nejen pro členy rodiny, ale také pro společnost, pro niž je reprodukce populace zásadním aspektem pro její další přetrvání. Tato funkce je v současné době významně

ovlivněna pokroky v genetice, reprodukcí asistovanou (řízenou), stejně tak jako cíleným znemožňováním otěhotnění (antikoncepce), příp. i možnostmi potratů.

Cílem funkce *socializačně-výchovné* je zajistit dítěti pro jeho vývoj harmonické prostředí. Socializace dítěte začíná již momentem jeho zplození a ovlivňuje nastavování standardů v oblasti sociální, mravní, kulturní, ekonomické v očích dítěte. Zásadní je také genderová perspektiva promítající se již do období, kdy se rodiče připravují na příchod dívky nebo chlapce. Už v této chvíli také započíná uplatňování zvnitřnění genderových vzorců týkajících se toho, co je vnímáno jako „vhodné pro dívky“ a „vhodné pro chlapce“ (např. výběr barvy výbavy pro miminko). „*Od okamžiku svého narození jsou dívky vnímány jako křehké a líbezné a chlapci jako silní.*“ (Renzetti, Curran, 2005, s. 93). Tyto skutečnosti se v podstatě podílejí na utváření dítěte v rámci normativních rámců, které stanovují, jaké je postavení žen, mužů a potažmo jaké jsou jejich role ve společnosti, ale také v rodině.

Z hlediska teorie sociální učení (která však socializaci vnímá jako proces jednosměrný, kdy děti jsou utvářeny prostřednictvím dospělých bez vlastního aktivnějšího přičinění) je třeba dodat, že děti se učí také nápodobou lidí v jejich okolí, přitom podle teoretiků sociálního učení se vzorem dětí nejčastěji stávají takoví dospělí, kteří jsou k nim vlídní, ale zároveň mocní (tj. disponují určitými výhodami či statky, které dítěti imponují). Dále dle některých teorií děti nejčastěji napodobují osoby, které se jim nejvíce podobají – mezi takové osoby patří přirozeně především rodič stejného pohlaví, starší sourozenci a vrstevníci. Tyto teze však vyvracují provedené výzkumy, právě shodnost pohlaví byla prokázána jako mnohem méně důležitý faktor než konkrétní moc. „*Dívky častěji napodobují mužské vzory než obráceně, což může být způsobeno právě tím, že muži jsou vnímáni jako mocnější než ženy.*“ (tamtéž, s. 100).

Tato socializačně-výchovná funkce je neoddelitelně spojena se základními psychickými potřebami dítěte, které nejsou-li naplňovány (nebo v případě, jsou-li narušeny), mohou vést k rozličným patologickým (deprivačním) projevům.

Podstata *ochranné funkce* tkví v zajištění všech členů rodiny (tj. jejich životních potřeb – biologických, zdravotních, hygienických). Význam této funkce byl zásadní především v minulosti, v dnešní době totiž značnou část zodpovědnosti za občany na sobě nese stát, čímž je zároveň v důsledku oslabována funkce rodiny, kdy jednotliví členové již na sobě nejsou tolik závislí, jako tomu bylo v minulosti.

Obdobná situace, jako nastala v proměnách funkce ochranné, panuje i v souvislosti s *funkcí materiální*, která byla v minulosti, kdy byli slabší členové domácnosti a děti plně závislí na materiálním zajištění ze strany těch, kteří byli ekonomicky aktivní, opět mnohem

významnější než v současnosti. V dnešní době tuto úlohu v mnoha podobách sociální pomoci zastává stát.

Funkce emocionální je oproti výše vymezeným funkcím de facto nezastupitelná a právě v ní spočívá pravý význam rodiny, která všem svým členům (tedy nejen dětem) poskytuje určitou míru podpory, uznání, ale také zázemí (nejen citové). Právě emoce jsou také základním stavebním kamenem pro kvalitní průběh socializačních procesů.

1.2 HISTORICKÝ VÝVOJ RODINNÝCH MODELŮ

Rodina je z hlediska vlastního významu velmi proměnlivá v čase i jednotlivých kulturách a společnostech, kdy i paralelně vedle sebe fungovaly různé typy rodinných struktur. Přitom ale nelze popřít ani existence určitých standardizovaných podob rodinného uspořádání, a to i napříč staletími. Z toho důvodu je konkrétně instituci rodiny možné chápat také jako určitý kulturní ukazatel, kdy právě na základě podoby rodiny lze posuzovat také samotnou společnost. Následující typologie rodinných modelů je standardně ukotvena v pracích mnoha autorů (Možný 1990; Matoušek, 2003; Giddens, 1997 ad.).

1.2.1 TRADIČNÍ RODINA

Z historického hlediska měla starověká a středověká rodina, stejně jako i rodina v dobách před průmyslovou revolucí, spíše charakter „domácnosti“, kterou Možný (1990, s. 25) chápe jako „*společenství lidí, kteří spolu bydlí a pod jednou střechou spolu hospodaří, podléhající jedné bezprostřední autoritě, hlavě rodiny.*“ Onou „hlavou“ byl samozřejmě v minulosti muž, rodina byla tedy vystavěna na patriarchálním modelu a zahrnovala také služebnictvo, tj. všechny, kdo se podíleli na chodu domácnosti. Hlavní roli tak nesehrávala pokrevní příbuznost, ale důraz se kladl především na společné hospodaření. Kromě tohoto modelu paralelně existoval také rodový model rodiny, jejímž základem byla rodová linie (Možný, 1990). Ačkoliv v dnešní době je manželství chápáno jako vztah založený na vzájemném citu (a má partnerský charakter), tradiční manželství bylo vztahem směnným (kdy ženy de facto poskytovaly emocionální zázemí za ekonomické zajištění).

1.2.2 MODERNÍ RODINA

Přerod tradiční podoby rodiny v její moderní formu postihnul ve svém díle mj. sociolog Lawrence Stone, který zároveň definoval tři fáze tohoto vývoje. Výchozím

bodem je – jak jej interpretuje Giddens (1997) – fáze první (tj. v období od 16. století až do 1. poloviny století 17.), tedy již výše představená podoba tradiční – nukleární – rodiny, v níž není prostor pro city, sex je pouze nástrojem k reprodukci, role jsou rozděleny mezi ženy a muže nerovnoměrně. Od této tradiční rodiny vedla cesta k její moderní podobě přes tzv. přechodové období (od poloviny 17. století do počátku století 18.), kdy vzrostl význam přikládáný nejen mateřské, ale i rodičovské lásce. Nukleární rodina se v tomto období více obrací sama do sebe. Tento trend potom vrcholí během 18. a na přelomu 19. století, kdy jsou členové rodiny spojeni blízkými vazbami, důraz je kladen na sektor soukromí, značná pozornost je věnována také výchově potomků (Giddens, 1997). Manželství pozbývá onoho směnného charakteru a je nejčastěji uzavíráno z lásky. i postavení ženy seznalo evidentních proměn, především byla tematizována důležitost mateřské lásky a všechny tyto změny daly vzniknout základu moderní nukleární rodiny (Utrio, 1994). Toto období potom vyvrcholilo cca v 50. letech minulého století, kdy byl manželství přikládán obrovský význam a zároveň o něm (a jeho podstatě) také panovala zcela jasná představa. *„Nezpochybnovaný referenční model tvoří tři prvky: manželská láska, přísná dělba práce mezi mužem a ženou a pozornost věnovaná dítěti, jeho zdraví a jeho výchově.“* (de Singly, 1999, s. 89). Právě v 50. letech se instituce manželství stala také předmětem ustavování v rozličných formálních dokumentech, aby v 60. letech mohla plně propuknout tzv. „krize tradiční rodiny“ (příčemž se však fakticky o „tradiční rodinu“ nejednalo, neboť ta historicky vykazovala zcela odlišné charakteristiky) (tamtéž). Pod vlivem emancipačních hnutí a rozvoje feminismu je instituce manželství od této chvíle systematicky oslabována a postupně se začínají objevovat také mnohé alternativní formy soužití, které nejenže instituci manželství z podstaty odmítají, ale zároveň i přispívají k redefinici toho, co konkrétně rozumíme pod pojmem „rodina“.

1.2.3 POSTMODERNÍ RODINA

Pro období postmodernity je typický rysem individualismus, tedy preferování vlastní spokojenosti (de Singly, 1999) a ženská emancipace, stejně jako nárůst pracovních příležitostí, což vše de facto vede také k oslabení rodinných vazeb ve smyslu vytíženosti jejich členů. Tematizována je také otázka lidských práv – kdy je deklarováno právo mít děti i mimo manželství (což by bylo možné považovat za rozporuplné s právem dítěte na oba rodiče), vedle toho pozvolna dochází také k redefinici manželství pouze jako svazku muže a ženy, obdobně se tematizuje také problematika adopcí dětí homosexuálními páry. To vše

signalizuje jistě narušení rigidních společenských norem (přítom je ale třeba dodat, že naopak to, co bývalo dříve běžné – jako např. právo první noci ad. – je dnes zcela neakceptovatelné).

Rozdílem je také odklon od primární hodnoty moderní rodiny – od reprodukce, resp. potomstva. *Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů (nikoli dětí!). Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Rodina je stále více privátním podnikem.*“ (Matoušek a kol., 2003, s. 181). Rodina tak tedy pozbývá výsadního práva na plození dětí, ba co více, žádnou výjimkou nejsou ani rodiny bezdětné.

Podle Možného (2006) panuje v současnosti obecná představa o rodině jako o manželské dvojici a dětech. Zároveň dodává, že tato představa je přítom ve faktickém rozporu se skutečností, že „*domácnosti konstituované manželským párem s dětmi (což se tradičně chápe jako rodina) tvoří dnes v Evropě jen asi čtvrtinu ze všech domácností a z textů publikovaných v sociologii rodiny nepojednává o klasické nukleární rodině snad ani ta jedna čtvrtina.*“ (Možný, 2006, s. 25). Typickým rysem současné rodiny je potom především její rozmanitost, přítom zásadní již není oddací list, mezi základní rysy rodiny v době postmodernity patří především citové a finanční vazby.¹

1.2.4 HOMOPARENTÁLNÍ RODINA

Specifickým typem rodinného modelu je rodina homoparentální, která by z určité perspektivy mohla být považována také za jednu z podob rodiny postmoderní. Jak ale uvádí např. Bree (2003), faktem je, že homoparentální rodina je z podstaty věci modelově utvářena širším společenstvím či více členy. Např. „*lesbické rodiny mohou zahrnovat matky a jejich partnerky, otce a jejich partnery, děti počaté ve společném vztahu nebo děti z předchozích vztahů, rozšířené rodiny původu a významné nebiologicky spřízněné ostatní lidi.*“ (Bree 2003, nestránkováno). Ať už ale o homoparentální rovině uvažujeme jakkoliv, v případě, že autoři pojednávají o od mainstreamu odlišných rodinných uspořádáních (např. právě homosexuální

¹ Jak uvádí Renzetti a Curran (2005, s. 218), jedním z mezních případů, který se vepsal do historie redefinice rodiny, je rozsudek Newyorského odvolacího soudu z roku 1989, který rozhodl, že homosexuální pár žijící společně deset let, je možné pro účely stanovení výše regulovaného nájemného možné považovat za rodinu. „*Ve zdůvodnění soud uvedl, že rodiny se vyznačují nejen oddacím listem, ale také dlouhodobými výlučnými vztahy zúčastněných osob s citovými a finančními závazky.*“

dvojice s dětmi, komunity apod.), činí tak v samostatných kapitolách. Například Giddens (1997) pro ně užívá označení „alternativa k rodině“.

V základu jsou homoparentální rodiny tvořeny buď dvojicí leseb, nebo gayů, kteří vychovávají jednoho či více potomků (ať už počatých v rámci tohoto vztahu či ze vztahů předchozích), přitom model dvou lesbických matek je zatím modelem častějším. Homoparentální rodiny lze klasifikovat na *smíšené*, v nichž nejčastěji lesbický pár vychovává dítě/děti z předchozích heterosexuálních vztahů, nebo *plánované*. Pro plánované rodiny je charakteristické, že děti se rodí již konkrétnímu lesbickému páru (Sedláčková, 2011).

Z hlediska klasifikace rodičovství Matějček (1999) uvádí dvě jeho základní podoby – *rodičovství biologické*, pro nějž je charakteristická genetická příbuznost mezi rodiči a dítětem a je také spojováno s rodičovským pudem, a *rodičovství psychologické*. Psychologické rodičovství je rodičovství, kdy o dítě pečuje „rodič“ nebiologický, avšak naplňuje při tom veškeré funkce s rodičovstvím spojené. Standardně je tento termín užíván v souvislosti s náhradní rodičovskou péčí, avšak je možné jej vztáhnout i na téma homoparentality, kdy prakticky není možné, aby oba partneři byli s dítětem geneticky spojeni.

Situaci s rodičovstvím mají samozřejmě – i s ohledem na rigidní českou legislativu – zatím „ulehčenou“ ženy, které v případě rodiny plánované mohou využít možnosti umělého oplodnění (v zahraničí, neboť i v tomto směru česká legislativa neumožňuje umělé oplodnění samostatných žen nebo žen v registrovaném partnerství). Mnohem častější je potom varianta plánovaného oplodnění, kdy standardně ženy využijí dobrovolného dárce spermatu ze svého okolí a oplodnění provedou samy (Sedláčková, 2011).

Podle české legislativy je gayům možnost založit rodinu odepřena, jelikož např. využití náhradní matky (kdy standardně jeden z partnerů je dárce spermatu) není v ČR uzákoněna. Gay dvojice vychovávající v ČR děti je tak nejčastěji mají právě z předešlých heterosexuálních vztahů, variantou pro gaye je také zplodit dítě s kamarádkou (neobvyklý tak není model lesbického a gay páru – příp. dvojice tvořené lesbou a gayem –, kteří se domluví na založení rodiny společně) (Sokolová, 2009).

Podle Švab (2007) dokonce právě množství překážek, které stojí lesbám a gayům v cestě v souvislosti s rodičovstvím (a jim tak nezbyvá než hledat rozličné alternativní cesty za dosažením svých cílů), napomáhá k reformulaci normativů a diskurzivní podoby toho, jak má vypadat „rodinný život“. Jak dále uvádí Matějček (1994), homoparentalita může zcela naplňovat veškeré potřeby dítěte, jen s tím rozdílem, že namísto dodržení heterosexuálního vzorce gay&les rodiče/rodičky jiným způsobem naplňují své genderové role.

Jak potom uvádí Matějček (1999, s. 61): „základním principem citového vztahu je uspokojení základní psychické potřeby bezpečí a jistoty. Kojit a krmit dítě je možné bez lásky – dávat dítěti pocit důvěry, opory a jistoty však bez lásky nejde.“ Tato formulace je potom také argumentem pro podporu leseb a gayů, kteří děti již vychovávají nebo o to mají zájem.

1.3 ROLE V RODINĚ A JEJICH PROMĚNY V ČASE

L. B. Feldman (cit. dle Plaňavy, 2000) pojímá pohlavní role „jako kulturou definovaná očekávání (normy) vhodných či žádoucích postojů i chování pro muže a pro ženy; anebo též nevhodných, nežádoucích, případně zakazovaných. Pro mužskou a ženskou roli vytvořila naše kultura jisté normy a očekávání mající psychologické dimenze.“ Pojetí ženské a mužské role je potom přímo spjato také s vnímáním role matky a otce, resp. s očekáváními, která si s nimi (stereotypně) spojujeme.

Pro dnešní dobu, kdy je společensko-pracovní rozdělení sfér na „ženské“ a „mužské“ již přežitkem, a ženy úspěšně pronikly ze sféry soukromé také do sféry veřejné, je však typická také vzájemná zastupitelnost žen a mužů (potažmo matek a otců), a to i na úrovni domácnosti a péče o dítě. V této souvislosti např. Badinter (1998) tvrdí, že nic jako „mateřský instinkt“ není, což demonstruje právě na historických proměnách role a postavení matky. Odlišné vnímání rolí tak lze považovat v postatě za sociálně podmíněné a dlouhodobě konstruované (např. viz Oakley).

Ačkoliv rodina a její žité podoby procházejí mnoha změnami, jedná se o instituci, která sehrává nenahraditelnou roli při socializaci a výchově dítěte, jemuž poskytuje zázemí a základní platformu pro rozvoj osobnosti. Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, tak v zásadě ovlivňuje i vývoj jeho osobnosti. Skrze interakce mezi rodinnými příslušníky také načerpává informace o světě, o tom, co odpovídá standardizovaným normám chování, vytváří a upevňuje si žebříček hodnot. Rodina tak „formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně.“ (Svoboda, 2013, s. 17). Aby vývoj dítěte probíhal úspěšně a kvalitně, musí rodina zároveň naplňovat své funkce (viz kap. 1.1.1 – Funkce rodiny).

„Přirozená“ výchovná role rodičů je nezastupitelná a prakticky se projevuje v zahrnutí dítěte do sociálních struktur, přitom základem je utvoření pevného pouta mezi ním a rodiči (Kolektiv autorů, 2003). Zásadní jsou potom také další aspekty, které do výchovného procesu vstupují jako např. demografické skutečnosti – věk a vzdělání rodičů – či jejich socio-ekonomické postavení, stejně jako velikost rodiny a podoby jejího vzájemného soužití. Přitom

je třeba dodat, že i v případě, že rodina není kompletní, kvalitní vývoj dítěte nemusí být nutně ohrožen. Jak uvádí Sobotková (2004), například konkrétně míra zapojení otců do výchovy dětí je různá, tedy jejich pouhá přítomnost v rodině kvalitní vývoj dítěte nezaručí, obdobně jako je zpochybňována nutnost „vzorů“ k nápodobě (např. jak uvádí Výrost a Slaměník, 1998, kteří zastávají názor, že právě rodina je prvotní platformou, na níž se jedinec má možnost seznámit s tím, jak „vypadá“ ženská a mužská role a může se s nimi identifikovat, čímž se úspěšně socializuje).

1.3.1 ROLE TRADIČNÍ VS. POSTMODERNÍ

V tradiční – patriarchální rodině řídící se dle tradic (navíc podporovaných ze strany církve) – byla akceptována autorita (ztělesněná právě hlavou rodiny či pánem domu). Standardně se tak kromě podřízených muži podrobovala i žena, neboť manželství bylo v podstatě obchodem a tradiční rodina tak byla víceméně ekonomickou jednotkou. Rozdělení rolí mezi manželi de facto kopírovalo genderový pořádek, kdy muž zaujímal dominantní pozici živitele, ženu vnímal jako sobě podřízenou. Tuto moc mužům přisuzoval také zákon, dle něž muži náležela zodpovědnosti za ženu i děti, a to „*před Bohem a vrchností.*“ (Čadková, Lenderová, Stráníková, 2006, s. 209). Ženám byla přisuzována domácí sféra – péče o děti, domácnost (tj. klasická a stereotypní role matky), ženy se zároveň aktivně podílely na podpoře prosazování pravidel stanovených mužem – oblast rozhodování tak plně podléhala vlastní vůli mužů. Podstata tradiční rodiny je významově obsažena také v latinském termínu *familia*, které je odvozeno od slova *famulus*, což je označení pro sluhu nebo otroka v domácnosti (Renzetti, Curran, 2005).

Situaci změnila až industrializace společnosti v 60. letech 19. století, kdy se pozvolna začal proměňovat také rodinný model. Kromě poklesu porodnosti se zejména ve střední třídě začal klást důraz i na vzdělání dívek, což souviselo s reformátorskými snahami spočívajícími mj. v tematizaci osobního vztahu všech k Bohu (tedy i vztahu žen). Nutností se tak stávalo umět číst – v případě žen proto, aby mohly interpretovat písmo boží také svým potomkům. Právě to se stalo také základem pro domácí výuku a také pro rozšíření role ženy, které se tak kromě matek a pečovatelek rázem staly učitelkami a vychovatelkami (Utrio, 1994).

Stereotypní vnímání rolí (muž-živitel, matka-pečovatelka) se však často promítá i do dnešní společnosti, ač většinou spíše na rovině podvědomé, z určitého hlediska také posloužilo funkcionalistům pro formulování jejich modelu rodiny, v němž je ústředním pojmem izolovaná nukleární rodina.

Izolovaná nukleární rodina je tvořena manželem, manželkou a jejich nezaopatřenými dětmi, kdy všichni žijí odděleně od ostatních příbuzných a jsou na nich také finančně nezávislí. Z hlediska funkcionalistického (které z podstaty věci pracuje biologickým determinismem) tato rodina „*jednak zajišťuje primární socializaci dětí, na jejímž základě se děti teprve stávají skutečnými členy společnosti, do které se narodily, a jednak stabilizuje osobnosti dospělých jedinců, kteří tvoří společnost.*“ (Parsons, 1955, s. 16). Přitom tyto základní funkce dvojice plní skrze zaujímání specializovaných rolí – role instrumentální (tj. vedoucí a rozhodovací, tradičně náležící manželovi/otci) a expresivní (uspokojování citových potřeb, přínáleží manželce/matce). Ačkoliv tento model formulovaný funkcionalisty v 50. letech minulého století se již může zdát přežitým (a kritice bylo podrobena především striktní oddělení rolí v závislosti na pohlaví), pravdou je, že stále platí za východisko pro obhájce „tradičních rodinných hodnot“ (Renzetti, Curran, 2005).

Historické reminiscence lze potom pozorovat např. i v souvislosti s péčí o děti. i když se množství otců do péče o své děti začíná aktivně zapojovat, především v období základní péče o potomky muži nejsou převážně nijak účastní. Stejný podíl péče o děti ze strany otců jako ze strany manželek je tak i dnes stále spíše výjimkou (tamtéž). Tato skutečnost je však na druhou stranu také novým zdrojem moci žen v rodině, neboť právě ženy si díky (či spíše „kvůli“) tomuto rozvržení vybudují velmi pevné vazby se svými potomky. V případě zaměření se na proměny rolí v rodině je evidentní, že dochází k postupnému přerodu od tradičně patriarchálního typu (kdy ústřední roli sehrával muž) k modelu egalitářskému, založenému na partnerství a rovnoměrné distribuci povinností mezi oběma manželi, což je jistě zásadním proměna (k níž došlo přes tzv. přechodový typ, kdy oba z manželů jsou v podstatě vzájemně zastupitelní).

Z hlediska transformace genderových rolí, tj. rolí žen a mužů v rámci rodiny, je třeba brát v potaz, že podoba „manželské smlouvy“ se proměnila stejně jako rodina sama – zásadní rozdílem je potom fakt, že směna emoční podpory, kterou v minulosti poskytovaly ženy, za zajištění mužem, je model, který nelze v postmoderní době plně uplatňovat (a ani očekávat).

Změny však nestihly jen role mezi manželi, ale i jejich role ve vztahu k dítěti. Podle Matějčka je základním vztahem v rodině vztah mezi matkou a jejím dítětem, až poté následuje z hlediska důležitosti vztah mezi rodiči vzájemně, který zároveň zastupuje také funkci ochrannou (Matějček, 1999). Tato skutečnost je však s ohledem na mnoho „rodin“, v nichž postava otce schází, v dnešní době velmi snadno zproblematizovatelná, neboť právě

matky (které jsou pro dítě zároveň také jedinou autoritou) musejí i tuto ochrannou úlohu přebrat na sebe.

Následující tabulka poskytuje shrnutí základních rozdílů mezi představenými koncepty rodiny – tradičním, moderním a postmoderním.

Tabulka 1: Znázornění historických proměn ve vnímání rodin

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, KULTURNÍ
Legitimizace	sex, děti	Děti	NELEGITIMIZUJE
Role	komplementární ¹ , hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	CITOVÉ
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskursu	náboženský, církevní	Občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární ² , autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Zdroj: Možný, 2006, s. 23

1.3.2 ROLE V HOMOPARENTÁLNÍ RODINĚ²

Z hlediska rolí v homoparentální rodině je primárním problémem označení druhého – nebiologického – rodiče. V zahraničních materiálech se nejčastěji objevují termíny co-mother/co-father, příp. co-parent partner (Rye, 2009; Brodyinsky, Pertman, 2011 ad.), čeština potom disponuje označením nevlastní matka/otec, přičemž ten má však odlišné konotace a postupně se tak pro případy plánovaných homoparentálních rodin zaužívá označení „sociální matka“ (příp. „sociální otec“/„sociální rodič“), termín „nevlastní matka“ je potom více standardizován pro rodiny smíšené, v nichž figurují děti z předchozích vztahů (Polášková, 2012).

² S ohledem na to, že ve společnosti zatím drtivě převládají rodiny (tj. páry s dětmi) tvořené dvěma lesbami nad rodinami tvořenými gayi, zaměřujeme se dále – i v kontextu praktické části práce, jejímž předmětem jsou rozhovory s lesbickými matkami – specificky na homoparentalitu v kontextu lesbického soužití.

V případě, že bychom uvažovali plánovanou lesbickou rodinu, za rodiče/rodičky dítěte se považují obě ženy, kdy jedna z nich je matkou biologickou a druhá matkou sociální, tehdy obě partnerky na sebe vzájemně delegují standardní rodičovské povinnosti, a to někdy i dle klasického (stereotypního) „heterosexuálního modelu“ (tj. rolí jedné z žen je „matka“, druhá zaujímá roli „otce“ ve smyslu rozdělení péče a povinností). Toto zvnitřňování si rolí uvnitř stejnopohlavních párů potom tematizují některé vědecké studie a snaží se tak postihovat i specifické charakteristiky a dynamiku stejnopohlavních dvojic. *„Jelikož žijeme ve společnosti, kde jsme stále zvyklí uvažovat v přirozeně komplementárních dichotomiích mužskosti a ženskosti, promítáme tato očekávání i do vztahů mezi dvěma ženami či dvěma muži. Odtud rozšířený názor, že v homosexuálním páru vždy jeden(a) dělá ženskou, druhý(á) chlapa.“* (Nedbálková, Polášková, 2004, s. 4). Tato situace v reálu přitom nastává spíše zřídka, neboť koncepty ženství a mužství jsou v dnešní společnosti již víceméně rozvolněny a de facto jen odrážejí společenské představy o těchto rolích, než aby reflektovaly skutečné a biologicky determinované identity (tamtéž). *„Každý máme schopnost naučit se hrát obě z rolí, pouze výchovou a socializačními tlaky jsme povzbuzováni k tomu, abychom v sobě jednu roli posilovali a přítomnost druhé potlačovali.“* (Nedbálková, Polášková, 2004, s. 7).

Ačkoliv se potom obě ženy považují za matky dítěte, přístup (především) nejbližšího okolí, resp. rodičů partnerek, se v těchto případech značně odlišuje, a to v kontextu příbuzných matky biologické (ti dítě – vnouče – přijímají nejčastěji za své) a sociální (kde naopak dochází k odmítnutí, neboť dítě s nimi není geneticky a ani formálně spřízněno). Rodičovský status biologické matky je tak často konfrontován se stereotypními představami o partnerském soužití a rodině a tím také zpochybňován (Polášková, 2012).

To, jaký vztah mají děti ke svým nevlastním a sociálním matkám potom ovlivňuje více faktorů, standardně ale platí, že v plánovaných rodinách jsou obě ženy (tedy jako matka biologická, tak i sociální) dítětem/děťmi oslovovány „mami“, v rodinách smíšených je potom pro nevlastní matku obvykle dětmi užíváno křestní jméno (přitom toto se odvíjí také od věku dítěte, od nějž s nevlastní matkou vyrůstá, jde-li o útlé dětství, i nevlastní matka se může stát matkou sociální) (Sedláčková, 2009). Zároveň však platí, že pro děti není zásadní, kdo konkrétně (zda rodič biologický, sociální či nevlastní) jej vychovává, klíčové je, jak konkrétně výchova probíhá. *„Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají – a je pro ně zcela nepodstatné, zdali tihle „jeho“ lidé na to mají či nemají potvrzení z porodnice.“* (Matějček, 1994: 16).

Jak potom dále Sedláčková (2011, s. 14) interpretuje pojetí vztahů dětí k rodičům dle Tasker (1999) *„Jsou-li děti z lesbických rodin dotazovány na vztah s jejich nevlastní matkou*

a děti z heteroparentálních rodin na vztah s nevlastním otcem, děti z lesbických rodin hodnotí vztah s nevlastním rodičem pozitivněji. Matčina partnerka může být možná snadněji přidána do rodinné konstelace po boku matky.“

2 HOMOPARENTALITA Z POHLEDU SOCIÁLNÍ VĚDY

Problematika stejnopohlavního rodičovství (homoparentality) začala být tematizována v souvislosti se slábnutím výsadního postavení heteronormativity a také díky stále se zvyšujícímu pozitivnímu přístupu vůči soužití stejnopohlavních dvojic (a také jeho legitimizaci). Ruku v ruce s těmito faktory jde potom i vlastní emancipace leseb a gayů, kteří se stále viditelněji dožadují stejných občanských práv, jimiž disponují heterosexuálové/ky – tj. jak institucionálního uznání soužití, tak i následného uplatňování práv rodičovských (Nedbálková, Polášková, 2004).

Sociální vědy se lesbickému a gay rodičovství začaly systematictěji věnovat v osmdesátých letech minulého století, v rámci Evropy je potom za zásadní považována práce Susan Golombok a kol., která v roce 1983 zaměřila pozornost zejména na prospívání dětí školního věku vychovávaných dvěma matkami. Tato výzkumná linie tematizující především rodičovství lesbické potom většinou přetrvává dodnes. Přitom – jak dále uvádějí Nedbálková a Polášková (2004, s. 2), „*gay otcové čelí dvojí marginalizaci – na jedné straně se cítí vyčlenění gay komunitou kvůli své rodičovské jinakosti a současně se cítí stigmatizováni coby příslušníci sexuální minority ve vztahu k většinové, tedy heterosexuální společnosti.*“

Z hlediska celosvětového však bylo rodičovství stejnopohlavních dvojic tematizováno již dříve, první výzkumy vztahující se k dopadům na dítě se objevily během 70. let minulého století (Sokolová, 2009) a obsahově by se daly rozdělit do dvou fází. V první se výzkumníci specificky zabývali tím, zdali jsou stejnopohlavní rodiny stejně kvalitní jako ty heterosexuální, ve druhé se potom pozornost přesunula k postižení rozdílností v těchto rodinných modelech, avšak již bez negativních konotací (Procházka, 2014).

2.1 PROMĚNY VĚDECKÝCH NÁHLEDŮ NA HOMOPARENTALITU

Sociologické výzkumy týkající se homoparentality se – jak již bylo zmíněno – poprvé objevily v 70. letech 20. století v USA, avšak ty v první vlně tematizovaly gay&les rodičovství v kontextu předchozích heterosexuálních vztahů. Týkaly se tedy především toho, jak by lesby a gayové měli říct o své orientaci dětem, kdo by měl o děti pečovat po rozchodu, (Sokolová, 2009), pozornost byla věnována homoparentalitě v rámci nutnosti posoudit porozvodové svěření do péče, v základu se tedy více méně jednalo o vědecké hodnocení rodičovských kompetencí (převážně) lesbických matek a gay otců. Výsledky těchto výzkumů

plošně poukázaly na skutečnost, že rodičovské schopnosti leseb a gayů nejsou odlišné od rodičovských schopností heterosexuálů/ek a jejich úspěšnost při výchově potomstva je srovnatelná (Stacey, Biblarz, 2001). Tato fáze vyústila v konsenzus, že homoparentalita dětí nepoškozuje a mezinárodně uznávané instituce (Americká psychologická asociace, Americká akademie pediatriů, ale i psychiatři specializovaní na péči s dětmi stejně jako Asociace sociálních pracovníků, a to nejen v USA, ale i Austrálii, Kanadě apod.) formulovala stanoviska, která se k homoparentalitě staví pozitivně (Procházka, 2014). Jak dále uvádí Nedbálková (2011, s. 34), „*texty opakovaně dokládají nepotvrzení žádného z argumentů, které se vůči homoparentalitě objevují. Charakter hlavních výzkumných otázek se přitom postupně přesouvá od hledání a nenacházení deviace homoparentálních rodin k poukázání na odlišnosti, které jsou však zbaveny výhradně negativních konotací nebo jsou na základě empirické evidence přeformulovány jako pozitivní rozdíly.*“

I tak ale lze ale podle Sokolové (2009) rozdělit vědecké zájmy pojící se s pokrýváním homoparentality do dvou linií dle sledování konkrétního cíle:

- snaha upozornit na to, že děti vyrůstající s homosexuálními rodiči jsou vystaveny různým typům negativních důsledků,
- snaha dokázat, že neexistují žádné rozdíly ve vývoji dětí vyrůstajících s rodiči heterosexuálními a homosexuálními.

Jak dále uvádí Sokolová (2009, s. 118) „*tato vyhraněná výzkumná dualita vyprodukovala natolik defenzivní koncepční pojetí obou proudů, že tento vývoj doposud brzdí intelektuální vývoj v sociologii gay a lesbického rodičovství.*“ Ambivalence těchto proudů potom vyústila ve snahu homoparentalitu normalizovat natolik, že začaly být systematicky přehlíženy skutečně existující (avšak pozitivní) rozdílnosti ve stejnopohlavním a heterosexuálním rodičovství. Nakonec však nejenže se neprokázaly domněnky, že děti vyrůstající s rodiči stejného pohlaví budou samy inklinovat k homosexualitě více než děti z heterosexuálních rodin, ale navíc četné studie potvrdily, že děti vychovávané dvěma matkami/otci jsou tolerantnější vůči variabilitě genderové i sexuální identity a vykazují obecně vyšší míru empatie pro lidskou jinakost (ovšem aniž by se samy nutně musely jakkoliv „nestandardně“ vymezit) (Nedbálková, 2011).

2.2 VÝZKUM HOMOPARENTALITY

Výzkumy v oblasti psychologie zabývající se homoparentalitou a jejími dopady na dítě se potom zaměřily na tři základní oblasti – oblast psychického, genderového a sociálního vývoje (a např. Anderssen, Amlie a Ytterøy definovali v souvislosti se stejnopohlavním rodičovstvím šest základních tematických okruhů, o nichž výzkumy pojednávají – emocionální fungování, stigmatizaci, genderové role, genderovou identitu, kognitivní fungování a adekvátnost chování), kdy standardně dochází ke srovnáním dětí z hetero- a homoparentálních rodin (Sedláčková, 2011).

Z výsledků těchto průběžných výzkumů, které doposud de facto pokračují v nastíněné duální linii, plyne (jak již bylo naznačeno), že děti z homoparentálních rodin obecně vykazují vyšší míru tolerance, akceptují genderovou variabilitu a častěji také uvažují o své vlastní sexuální orientaci, děti vyrůstající konkrétně v lesbických rodinách jsou potom citlivější, mají více vyvinutý ochranný pud a jsou také více komunikativní a empatické (např. viz Stacey, Biblarz, 2001; Patterson, 2000 ad.). Jak např. plyne z výsledků studie univerzity v Melbourne (McCormick, 2013, online), pokud bychom se skutečně zaměřili na vyhledávání odlišností mezi dětmi z homoparentálních a heterosexuálních rodin, ty, které vychovávají rodiče stejného pohlaví, vykazují vyšší míru spokojenosti, a to jak z hlediska fyzického i duševního zdraví, ale i míry interakcí s okolím, i rodiči. Naopak děti vyrůstající v heterosexuálních rodinách se podle některých výzkumů projevují více agresivně, dominantněji a také negativisticky. Důvodem pak může být např. způsob plánování rodičovství – to je v případě stejnopohlavních párů (které jsou velmi motivované) obvykle podrobně promyšlené, a to nejen z hlediska základních otázek „kdy“ a „jak“, ale i z perspektivy rolí v rodině, sociální podpory (Procházka, 2014).

Jak se ale shoduje většina autorů, ani v jedné ze tří sledovaných oblastí nelze prokázat, že by děti vyrůstající v homoparentálních rodinách po jakékoliv stránce (tj. emocionálně, sociálně či psychicky) trpěly. Tím je také vyvrácena základní teze vycházející z tradiční teorie psychického a sociálního vývoje, že primárním předpokladem kvalitního vývoje dítěte je přítomnost obou genderových vzorů při výchově – tedy matky a otce, kdy právě absence jednoho z nich (v rámci homoparentality zatím nejčastěji právě otce) by dítě mohla různými způsoby poznamenat.

Ojedinelé však nejsou ani výzkumy zaměřující se na možnou stigmatizaci dětí gay&les párů, na něž bude přímo dopadat „tíha“ homosexuality jejich rodičů. Jak ale uvádí

Patterson (2000), tato stigmatizace je způsobena společností a jejím netolerantním přístupem, nikoliv tím, že by sama homosexualita byla jakýmkoliv handicapem. To potvrzují i Brooks a Goldberg (2001) či Downs a James (2006), kteří ač primárně ve svých výzkumech zaměřili pozornost na psychosociální vývoj dětí, které byly adoptovány lesbickými či gay dvojicemi, zároveň ve vedlejším plánu zjistili, že příslušné úřady na adopci spolupracující zaujímaly ke stejnopohlavním rodičům často velmi heterosexistické postoje.

Vedle toho výzkumy realizované s cílem postihnout dopady homosexuality rodičů na jejich děti většinou prokázaly, že tento fakt nemá zásadní vliv na postavení a oblíbenost dětí v kolektivech, stejně jako na samotné chování těchto dětí (tamtéž). i Procházka (2014, s. 19) tvrdí, že *„děti, jejich rodiče jsou neheterosexuální (LGBTQ+), nejsou z nějaké podstaty znevýhodněny oproti dětem z rodin heterosexuálních. ve skutečnosti se jim docela dobře daří a jejich jedinou opravdovou nevýhodou, které čelí, jsou neuvědomělé stereotypy, zbytečné předsudky a neomluvitelná diskriminace.“*

2.2.1 SPECIFICKÉ VÝZKUMY VZTAHŮ V HOMOPARENTÁLNÍ RODINĚ

Relativně zajímavá specifika potom dokládají výzkumy týkající se konkrétně přístupu rodičů k prezentaci způsobu početí jejich dítěte. V případě, že páry využily dárce, ty heterosexuální většinou tento fakt většinou před dětmi tají (např. Golombok, Brewaeys et al., 2002), naopak stejnopohlavní dvojice svým dětem tuto skutečnost nezamlčují. Od toho se dále odvíjí i kvalita vztahu dětí směrem k dárci, kdy děti lesbických rodiček, které počaly dítě s dobrovolným dárcem, s ním udržují dlouhodobě různě úzký kontakt, avšak na druhou stranu o nich neuvažují jako o „otcích“ (Goldbeg, Allen, 2013).

Dalším možným modelem je potom rodičovství sdílené, kdy může mít dítě dva rodiče biologické a dva sociální – tato strategie se stává populární mezi dvojicemi leseb a gayů, avšak výzkumně dopady konkrétně tohoto rodinného uspořádání zatím nebyly postiženy (Procházka, 2014). Ať už ale stejnopohlavní páry zvolí jakýkoliv rodinný model, jak uvádí např. Short (2007), jsou obvykle k dětem ve srovnání s heterosexuálními dvojicemi vnímavější a jejich vzájemně rodinné vztahy jsou silnější, rodiny působí stabilněji a jsou soudržnější. V tom jistě svou roli sehrává i rovnoměrnější rozdělení rodičovských kompetencí a absence stereotypního modelu nakládajícího s konceptem činností „ženských“ a „mužských“.³

³ a to i navzdory tomu, že ve společnosti panuje mýtus, že i ve stejnopohlavním páru vždy jeden ze dvojice musí „hrát roli ženy“ a druhý „muže“.

Vztahy v homoparentální rodině se – bez ohledu na způsob početí dítěte – i v souvislosti s vývojem dítěte ve srovnání se vztahy v rodinách heterosexuálních zabýval ve svých výzkumech Bos (2004). Zásadní rozdíly identifikoval především ve výchovných cílech, které měly lesbické matky méně konvenční. Z hlediska vztahů a rolí v rodině jeho výzkumy také poukázaly na zvýšenou potřebu sociálních matek z lesbických dvojic bránit a obhajovat tuto svou mateřskou pozici (tamtéž).

Někteří výzkumníci (Stacey, Biblarz, 2001) doposud realizované studie sumarizují i z „druhého konce“, a tak tvrdí, že neprokázaly, že výchova dítěte v heterosexuálním vztahu je ideální a k jeho prospěchu. Heterosexuální rodinné uspořádání, tedy model ženy/matky a muže/otce tak dle nich nelze považovat za dogmaticky správný. Platí však, že děti, které vykazaly nejvyšší míru spokojenosti a obecně kvalitně prospívaly, pocházely vždy z rodin, kde všichni její členové spolupracovali, byli nekonfliktní a vztahy byly charakteristické vysokou mírou soudržnosti, vřelosti, péče a podpory, a to bez ohledu na genderovou identitu či sexuální orientaci jejích členů (Short, 2007).

3 HOMOPARENTALITA JAKO VÝZVA PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI

Rodičovství stejnopohlavních párů, tedy homoparentalita, se stala předmětem celospolečenské diskuse v České republice cca od roku 1997 v souvislosti s legislativním prosazováním práv gay a lesbické komunity. Tato diskuse je potom považována za určitý „důsledek“ uzákonění registrovaného partnerství 15. 3. 2006, které vstoupilo v platnost 1. 7. 2006. Jak uvádí např. Seidl a kol. (2012) v souvislosti s přijetím zákona o RP, jednalo se spíše o „podmíněné přijetí“ – tj. gayům a lesbám bylo přiznáno právo vstoupit do RP „výměnou“ za to, že v budoucnu nebudou mít žádné další požadavky (ostatně již návrh tohoto zákona zamezoval párům, které vstoupí do RP, v osvojení dítěte)⁴. Právě homoparentalita, resp. téma adopcí, bylo velkou překážkou při prosazování samotného zákona o RP již při předložení druhého návrhu v roce 1999, tehdy zaznívalo množství výhrad ze strany poslanců KDU-ČSL, kteří se odmítavě vymezovali právě vůči možnosti adopcí homosexuálními páry (Fanel, 2000).

Homoparentalita je přitom v českém kontextu tematizována především v souvislosti se stejnopohlavními páry, které již děti vychovávají. Zároveň se však zvyšuje procento leseb, které v rámci partnerského soužití přivádějí potomka na svět plánovaně.

3.1 HOMOPARENTALITA V ČESKÉM LEGISLATIVNÍM KONTEXTU

Gay&les rodičovství se promítalo do politických aktivit homosexuální komunity již od prvopočátku snah o prosazení RP, kdy v roce 1997 se komunita začala kvůli tomuto štěpit, neboť lesby a gayové prosazovali odlišná stanoviska a strategie v rodinné politice. „*Zatímco muži hovořili o tom, že nechtějí do veřejné rozpravy vnášet téma adopcí, ženy argumentovaly, že o adopce cizích dětí zájem nemají a že je pro ně důležité, jaký budou mít v registrovaném*

⁴ Jak v souvislosti s aktuálně předloženou novelou zákona o RP, která by měla tuto komplikovanou situaci řešit a umožnit tak osvojení biologického potomka jednoho z partnerů partnerem druhým, uvedl předseda Mladých křesťanských demokratů Petr Jurčík: „*Když byl zákon v roce 2006 schvalován a vedly se kolem něj kontroverzní debaty, tehdejší lobby argumentovala tím, že bude vložen do tohoto zákona paragraf, který bude garantovat to, že homosexuální páry nebudou mít možnost osvojit si dítě. Řadu zákonodárců tento aspekt přesvědčil k tomu, aby zákon podpořili a ten nakonec prošel.*“ (Pro a Proti, Český rozhlas Plus, 2. 12. 2014)

*partnerství právní vztah k biologickým dětem své partnerky.*⁵ (Seidl a kol., 2012, s. 390). Tento zájem leseb, formulovaný již v roce 1997, však nejenže zákon o RP z roku 2006 nijak netematizuje, ale ani dnes, o dalších devět let později, nedošlo (navzdory mnoha snahám situaci zvrátit) k žádné změně.

Péče o dítě, jeho výchova, zaopatření, utváření zázemí, to vše jsou rodičovské povinnosti, které nejsou podmíněny sexuální orientací rodiče/rodičky, stejně jako ani modelem soužití. Jak uvádí § 13 odst. 1 zákona o registrovaném partnerství: *„Existence partnerství není překážkou výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera vůči jeho dítěti ani překážkou svěření jeho dítěte do jeho výchovy.“* Dle § 13 odst. 3 téhož zákona: *„pokud jeden z partnerů pečuje o dítě a oba partneři žijí ve společné domácnosti, podílí se na výchově dítěte i druhý partner; povinnosti týkající se ochrany vývoje a výchovy dítěte se vztahují i na tohoto partnera.“* Ač tedy registrované partnerství (dále RP) nebrání ve výkonu rodičovských povinností, ba naopak druhému z partnerů (tj. nebiologickému rodiči) povinnost péče o toto „nevlastní“ dítě přímo určuje, v žádném případě mu neposkytuje totožná práva. Neboť jak je uvedeno v § 13 odst. 2: *„trvajícím partnerství brání tomu, aby se některý z partnerů stal osvojitelem dítěte.“*

Jak uvádí PROUD (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu), jehož primární agendou je právě prosazení novely tohoto zákona a úprava norem vztahujících se k rodičovství ve prospěch gay&les párů (tj. umožnění osvojení biologického dítěte jednoho z partnerů partnerem druhým), aktuálně vyrůstá ve stejnopohlavních rodinách v ČR více jak 900 dětí (PROUD, 6. 8. 2014, online). Počet stejnopohlavních rodin přitom stále stoupá, ač formálně statutu rodiny nabýt nemohou.

S ohledem na to, že dle posledního průzkumu veřejného mínění týkajícího se postoje české společnosti k umožnění adopcí v rámci RP je této možnosti nakloněno 45 % populace (CVVM SOÚ AV ČR, tisk. zpráva, 6/2014) a *„šest z deseti českých občanů (58 %) se domnívá, že by homosexuální muži a ženy měli mít právo adoptovat děti svého partnera/partnerky, s nimiž žijí a na jejichž výchově se podílejí,“* (tamtéž), v srpnu 2014 předložená novela zákona o RP se dosud nedostala ani do prvního čtení. Přitom jak v této souvislosti poznamenala jedna z jejích předkladatelek, Radka Marxová (ANO), je nutné respektovat celospolečenský vývoj: *„(...) po osmi letech se ukázalo, že jsou tyto páry*

⁵ Je však třeba podotknout, že např. dle výzkumu Sokolové týkajícího se gay otcovství provedeného v ČR v letech 2006-2007 se naopak většina dotazovaných mužů (jejichž věkový průměr byl necelých 28 let) vyslovila, že by si přáli mít vlastní dítě nebo alespoň dítě vychovávat (Sokolová, 2009).

zodpovědné a chtějí vychovávat děti. Jejich počet bude dále narůstat, a i tyto děti je třeba právně ochránit.“ (Český rozhlas Plus, Pro a proti, 2. 12. 2014).

I když se ale rodičovství v rámci stejnopohlavních párů v ČR nedostává pozornosti na legislativní úrovni a odvíjí se především v limitech zákonem stanovených, jejich existenci nelze popírat a v žádném případě přehlížet. Stejně tak jej nelze považovat za narušování „tradiční rodiny“ ani hodnotového systému. Jak uvádí slovinská socioložka Alenka Švab: „*gay a lesbická partnerství a rodiny jsou jak motorem společenských změn pozdní modernity, tak zároveň jejich důsledkem* (Švab in Kuchar, Takács, 2007, s. 217).

3.2 HOMOPARENTALITA JAKO VÝZVA PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI

Sociální pracovníci/e, kteří/é se stejnopohlavními rodinami přicházejí do bezprostředního kontaktu, by jim měli poskytovat podporu, a to často v situacích, na které v souvislosti s právy dětí – stejně jako s právy rodičů – legislativa nepamatuje. Právě sociální práce by měla být základním institucionálním nástrojem k prosazování a obhajobě práv všech členů společnosti, a to bez ohledu na dílčí faktory jako je pohlaví (genderová identita) a sexuální orientace.

Podle Růžičkové a Musila (2009) se tak při výkonu této profese prolínají čtyři základní přístupy: *profesionální* (který se vztahuje k odbornému vzdělání soc. pracovníků/ic a k výkonu této práce jako institucionalizované profese), *administrativní* (kdy k řešení rozličných situací pracovníci užívají standardizovaný soubor pravidel – tj. zákony a související předpisy), *filantropický* (který zahrnuje osobní přístup, určitou míru lidskosti, a to bez ohledu na další aspekty) a *aktivistický* (tehdy jsou soc. pracovníci/e aktivátory změn v rodinách). Musil (2004) potom také definuje základní znaky sociální práce, kterými dle něj jsou:

- *Komplexnost*
 - kdy soc. pracovník/ce při výkonu profese musí zohledňovat množství dalších skutečností, a to včetně rozličných překážek, s nimiž se klienti mohou potýkat, a to i ze strany okolí, tj. v případě stejnopohlavních rodin se může jednat o rozmanité projevy diskriminace ze strany (nejen) bezprostředního okolí
- *Zprostředkování interakcí mezi klienty a jejich sociálním prostředím*
 - tj. podněcování znovuoobnovení rovnovážného vztahu mezi klientem a jeho okolím, potažmo sociálním prostředím

- *Balancování mezi pomocí a kontrolou*

- situace, kdy soc. pracovník/ce řeší dilema, zda se snažit pomoci klientovi, a to navzdory normativně nastavenému systému a příp. legislativě (což může být mnohdy právě případem homoparentálního rodičovství, kdy existující legislativa se může při explicitním výkladu a aplikaci stát značně restriktivní a de facto může vést k újmě dítěte.)⁶

Pro výkon profese soc. pracovníka/ce by tak mělo být zásadní především vlastní uvědomění si dopadů učiněných rozhodnutí na klienty. Tuto perspektivu potom postihuje tzv. reflexivita, či reflexivní přístup (Navrátil in Truhlářová, Levická, 2012). Ten „*spočívá ve snaze do uvažování o klientově životní situaci vnést co nejvíce různých perspektiv a náhledů. Zároveň se jedná o přístup, který oproti jiným nepředpokládá, že práce s klientem se musí důsledně řídit teorií, ale je postaven na očekávání, že sociální pracovníce a pracovníci budou v průběhu praxe reflektovat teorie, které jim budou přicházet na mysl, a budou zvažovat, které jsou v dané situaci využitelné, a které nikoliv.*“ (Janebová, 2014). Právě tento reflexivní přístup je přitom v podstatě reakcí na vývoj společnosti, její vzrůstající variabilitu a také množství nových podob lidského soužití, zahrnuje v sobě přitom i zásadní změny v hodnotových systémech, které v současné společnosti probíhají a dotýká se nově ustalovaných (postmoderních) standardů na úrovni rodiny, ale i jednotlivců. Reflexivní přístup potom zmiňuje také Matoušek (2003), a to jako schopnost pracovníka uplatnit vlastní autonomní jednání a schopnost nést jeho rizika. Reflexivní přístup Matoušek chápe jako v jistém smyslu opozitní k tzv. defenzivní praxi, v rámci níž soc. pracovník/ce jedná pouze s ohledem na existující legislativní normy a pravidla. Potřeby klienta jsou v těchto případech v určitém smyslu přehlíženy a ten je tak de facto přizpůsobován normativním rámcům (Matoušek, 2003).

Vedle toho jsou pak pro sociální práci velmi zásadní etické hodnoty a principy, které však zejména v souvislosti s prací se sexuálními menšinami mohou vést ke vzniku jisté názorové ambivalence. Např. Musil (2008) tak konstatuje, že problematický (a pro gaye a lesby opresivní) může být především filantropický přístup sociálních pracovníků pramenící ze spojení sociální práce a křesťanských hodnot. i navzdory tomu, že sociální práce podléhá

⁶ Např. v případě úmrtí biologické matky se soc. pracovníci/e mohou řídit pravidlem, že dítě svěří do péče nejbližšího žijícího příbuzného. Tím však není druhý z partnerů, který dítě od mala vychovává – jeho nárok na dítě je nulový a je ve značné míře na rozhodnutí nejen soc. pracovníků, ale na základě doporučení také dalších institucí, zda se dítě ve finále neocitne např. v dětském domově (nemá-li jiné žijící příbuzné) namísto v péči milující partnera/ky svého biologického rodiče.

institucionalizovaným pravidlům, která by měla eliminovat diskriminaci na jakékoliv úrovni (tedy i diskriminaci z důvodu sexuální orientace), jak uvádí Janebová, Břízová a Velčovská, (2013, s. 14), právě s ohledem na to, že tato profese vychází z podstaty křesťanství (a nezřídka je také poskytována ze strany církevních organizací), „*je zde přítomno vysoké riziko prosazování konzervativních hodnot, které mohou být v rozporu s právy leseb a gayů.*“ Tato problematika však, jak dále autorka konstatuje, není v rámci sociální práce v podstatě nijak tematizována a „*otázky oprese sexuálních menšin/skupin ze strany sociálních pracovníků zůstávají nepoložené.*“ (tamtéž). Podle Putny (2012) jsou navíc křesťanství a homosexualita v dnešní době stavěny víceméně do opozice. Navíc jelikož je sociální práce financována z veřejných zdrojů, apriorním předpokladem je, že bude reflektovat společenskou normativitu, potažmo heteronormativitu (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013).

3.2.1 UPLATNĚNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE V PŘÍPADĚ STEJNOPOHLAVNÍCH PÁRŮ

V případě stejnopohlavních dvojic je možné z hlediska využití sociální práce uvažovat především o poskytování podpory sociálního pracovníka párům, které již děti vychovávají, další perspektivou je potom poskytování poradenství dvojicím, které teprve děti plánují. Uplatnitelným hlediskem je také poskytování sociálně-právní ochrany dětí (tj. v případě homoparentální rodiny smíšené, v níž vyrůstá dítě z předchozího heterosexuálního vztahu jedné z matek a také v souvislosti s náhradní rodinnou péčí).

Na sociální práci lze nahlížet jako na pomoc druhým, kterou Scally a Hopson rozdělili do pěti skupin:

- 1) poskytování věcných informací
- 2) poskytování rad (odborného charakteru)
- 3) psychologická pomoc
- 4) přímá akce (pomáhající – soc. pracovník/ce něco za klienta zajistí)
- 5) pomoc plynoucí ze změny systému (např. legislativní změny) (Matoušek, 2003).

Služby sociální péče je potom možné dělit také na sociální péči, sociální prevenci, sociální poradenství a sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních (Gulová, 2011). Z hlediska podpory stejnopohlavní rodiny je tak možné tematizovat především sociální poradenství (na základě zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách), a to jak na úrovni poradenství základního, které se vztahuje pouze k prvnímu bodu, tedy poskytování věcných informací, tak i odborného (tj. body 2-5), které je již uskutečňováno na institucionalizované úrovni (např. v rozličných typech poradenských center či formou terénní práce). „*V odborném*

sociálním poradenství se setkáváme se sociálním či jiným pracovníkem, kterého můžeme označit jako poradce.“ (Chaloupková, 2013, s. 42). Ten by měl disponovat specifickými znalostmi a dovednostmi, stejně jako praktickým výcvikem.

Konkrétními poradenskými službami, jichž by stejnopohlavní páry vychovávající potomka/y mohly využít, jsou např. manželské a rodinné poradny, stejně jako poradny pro plánované rodičovství. Služby těchto poraden jsou obvykle bezplatné a dostupné ve většině větších měst. Na svém významu v posledních letech nabývá také tzv. rodinná mediace, která je uplatňována především v souvislosti s rozvody (přičemž toto téma se dotýká především leseb, které nejprve založily klasickou heterosexuální rodinu, v rámci níž počaly potomka/y). „*Rodinná mediace často balancuje na pomezí rodinného poradenství, psychoterapie a právního poradenství. Práce s rodinami je uspořádána jako krátkodobá intenzivní pomoc, která však není limitována jen vlastním rozvodem.*“ Holá, 2011, s. 194).

Dále lze v souvislosti s homoparentálními rodinami tematizovat také **služby sociální prevence**. Jejich podstatou je zamezení sociálnímu vyloučení, stejně jako pomoc při překonávání nepříznivé situace a prevence vzniku společensky nežádoucích jevů. Zákon o sociálních službách definuje sedmnáct druhů sociální prevence, jedná se konkrétně např. o služby rané péče, pomoc po telefonu (rozličně krizové linky), služby azylových domů, terénní programy, kontaktní centra, terapeutické komunity či sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SASPRD) zákon o sociálních službách definuje jako terénní, příp. ambulantní služby poskytované rodině s dítětem (dětmi), jehož (jejichž) vývoj je v důsledku nepříznivé sociální situace rodiny ohrožen. Tyto aktivizační služby potom konkrétně zahrnují činnosti výchovné, vzdělávací a aktivizační, dále umožnění navázání kontaktu se společenským prostředím, činnosti sociálně-terapeutické a také pomoc při uplatňování práv, zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

Sociálně aktivizační programy pro rodiny s dětmi také úzce souvisí se *sociálně právní ochranou dětí (SPOD)*. Sociálně-právní ochranou dětí se dle zákona rozumí zejména:

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu;
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění;
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Tato ochrana je poskytována všem dětem na území České republiky (bez ohledu na státní občanství) a dle § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí (předpis č. 359/1999 Sb.) se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče:

- a) zemřeli,

b) neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,

c) nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti.

V případě plánované homoparentální rodiny (ale v určitých situacích i rodiny smíšené) přitom – zemře-li dítěti biologická matka (v lesbickém páru vychovávající dítě) nebo otec (v gay páru vychovávajícím dítě) – nastává velmi problematická situace, kdy dle zákona druhý – sociální – rodič nemá na dítě de facto žádný legitimní právní nárok. Budoucnost dítěte je tak v podstatě v rukou sociálního pracovníka, jehož doporučení je při soudním řešení klíčové.

Dalším tématem souvisejícím se SPOD jsou také adopce a individuální pěstounská péče, kdy úloha SPOD spočívá v řešení situace, kdy dětem není umožněno vyrůstat ve vlastní rodině. V případě homoparentality lze na problematiku adopce a individuální pěstounské péče nahlížet ze dvou úhlů, a to jak z úhlu SPOD, tj

- řešení umístění dítěte po úmrtí biologického rodiče (viz výše), příp. řešení situace, kdy biologický rodič nemůže o dítěti dále rozhodovat (nejobtížnější situace potom nastává, kdy je biologický rodič v komatu/vegetativním stavu a dítě nemůže být právně uvolněno,

tak i z úhlu sociálního poradenství, tj.

- řešení adopce lesbou či gayem, který (ač např. žije s partnerem/kou) není oficiálně zaregistrován
- řešení náhradní rodinné péče je přitom jedna z možných variant pro gay&les pár, jak založit rodinu.

Pěstounská péče se potom konkrétně týká dětí, které z rozličných důvodů nemohou být plně osvojeny. Jak plyne ze zákona o RP, homosexuální pár může vychovávat dítě svěřené do pěstounské péče, avšak oficiálně je toto dítě svěřeno do péče pouze jednoho z rodičů (tzv. individuální pěstounská péče), RP tedy v tomto svěření nebrání jednotlivcům, nýbrž párům. Na druhou stranu „*v případě, že by si chtěli vzít dítě do pěstounské péče gayové a lesby v registrovaném partnerství, lze dovodit, že by k takovému kroku analogicky byl nutný i souhlas partnerky či partnera; stejně jako je vyžadován i manželů, stane-li se pěstounem pouze jeden z nich.*“ (Výbor pro sexuální menšiny, 2007, s. 34).

Obdobná situace nastává také v případě osvojení/adopce, kdy stejně jako v případě pěstounské péče může být osvojitelem/kou pouze jeden z homosexuálního (ovšem nesezdaného) páru, přičemž ale rozdílem je, že RP brání osvojení jak páru, tak i jednotlivci. Stejně tak není umožněno ani osvojení/adopce biologického dítěte druhého/ho z páru (jak je tomu např. u heterosexuálního manželství).

Všechny situace, které mohou vyplynout z výše nastíněných skutečností, potom mohou být v případě jejich řešení na institucionální úrovni pro konkrétní/ho sociální/ho pracovníka/ci velmi náročné a vyžadující skutečně individuální přístup se značnou dávkou empatie. S ohledem na to, že sociální pracovník by se měl v první řadě stavět na stranu společnosti, měl by ctít zákony a stanovené normy, je tím jeho vztah ke klientům značně zproblematizován a on tak může být postaven před etické dilema, jaké v situaci zaujmout stanovisko. Stejně tak při řešení situace orgány SPOD by potom všichni zainteresovaní měli brát v potaz především zájem a blaho dítěte stejně jako ochranu rodiny. Ať se k rozličnému typu problému homoparentální rodiny bude vztahovat kterýkoliv z institucionálních orgánů, vždy by měl zohledňovat také etiku, neboť tou – stejně jako systémem hodnot – je sociální práce významně prostoupena. „*Sociální práce je výjimečná disciplína. Její konání může výrazně ovlivnit život člověka i celé společnosti, proto musí být sociální pracovník svázán etickým kodexem.*“ (Gulová, 2011, s. 38).

Jak konstatují Janebová, Břízová a Velčovská (2013), téma gay&les minorit je v kontextu sociální práce v podstatě přehlíženo a jak z perspektivy teorie, tak i praxe, se o něm nediskutuje. „*Česká sociální práce ve vztahu k profesionálnímu pojetí sociální práce s gay/lesbickými klientkami a klienty mlčí.*“ (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013, s. 17). k této situaci potom přispívá i vzdělávací systém, který standardně v souvislosti s funkcemi rodiny apod. pojímá dominantně rodiny heterosexuální a např. v případech tematizace problematiky pěstounské péče a osvojení chybí reflexe případné diskriminace gayů a leseb (tamtéž).

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část práce se zaměřuje na zachycení obrazu homoparentality očima lesbických matek (biologických i sociálních), které žijí v jedné domácnosti společně s dítětem/děťmi a partnerkou. Cílem je zodpovězení výzkumné otázky „*S jakými projevy ne/přijetí se setkávají homoparentální rodiny?*“. Pozornost je tedy věnována nejen samotnému homoparentálnímu rodinnému modelu, ale zejména vztahu respondentek s okolím, a to jak bezprostředním (rodina), tak i širším (v rámci běžného života, styk s institucemi apod.).

4 METODOLOGIE

Základní metodou výzkumné části práce je kvalitativní výzkum, konkrétně individuální interview, kdy jako východisko pro analýzu získaných dat budou užity principy tzv. zakotvené teorie. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu lze popisovat a interpretovat skutečnosti, na jejichž základě je následně možné sestavit ucelenou představu o problematice. Jak uvádí Hendl (2005), podstatou kvalitativního výzkumu, jenž je z hlediska logiky metodou induktivní, je na jedné straně porozumění (tj. postižení pojetí skutečností dotazovanými) a na straně druhé vysvětlení, které spočívá v komplexním zasazení nabytých informací do interpretačních rámců (teoreticky zakotvených) výzkumníka.

Podle Švaříčka a Šed'ové (2007) je kvalitativní výzkum širokým sběrem dat, aniž by a priori byly definovány základní proměnné, obdobně v tomto případě absentují také hypotézy a pracuje se pouze s výzkumnými otázkami. Teprve poté, co jsou shromážděna data, přistupuje výzkumník k jejich analýze, resp. hledání podobností, souvislostí a na jejich základě může formulovat předběžné závěry. Finální fáze tohoto typu výzkumu spočívá ve formulování nové hypotézy nebo teorie (tamtéž). Specificky pro tuto bakalářskou práci se výchozí výzkumná otázka, od níž se celý výzkum odvíjí, vztahuje k zachycení kompletního spektra obtíží, na něž lesbické rodiny vychovávající děti naráží, a to s důrazem na ty problémy, k jejichž řešení by mohli být nápomocni sociální pracovníci.

V případě interview byla užita jeho polostrukturovaná individuální forma. Polostrukturované rozhovory s možností otevřených odpovědí byly zvoleny proto, jelikož např. dle Reinharz (1992) se jedná o nejvhodnější metodu vedoucí k aktivnímu zapojení dotazovaných umožňující zároveň interpretovat vlastní názory na problematiku. Vedle toho polostrukturované rozhovory dávají dotazovaným prostor pro vlastní formulování prožitků a myšlenek, což je velmi zásadní právě v případě, že se jedná o problematiku, která si stále nevydobyла vlastní pozici nejen ve veřejném, ale i akademickém diskurzu. Na rozdíl od nestrukturovaných rozhovorů jsou ty polostrukturované méně časově náročné a nekladou na dotazované takovou zátěž.

V polostrukturovaném interview byly předem formulovány čtyři tematické celky, od nichž se odvíjely další otázky, na něž dotazované mohly dále reagovat. Jednalo se o:

- Význam mateřství a postoj k němu,
- Biologické vs. sociální mateřství,
- Adopce a rodičovství,

- Homoparentalita a reakce na ni.

Tyto okruhy/tematické celky potom vyšly z předchozích rešerší literatury a souvisejících studií, na jejichž základě bylo možné vymezit si v první části realizace vlastního výzkumu kontextuální rámce (viz dále). Výše uvedené čtyři okruhy posloužily také pro první fázi vyhodnocování dat, tedy k otevřenému kódování. Z hlediska konkrétních kladených otázek byla při jejich formulaci brána v potaz typologie dle Pattona (1990), který je rozlišuje na otázky o zkušenostech, o názorech a hodnotách, o pocitech, o znalostech, o vnímání, otázky demografické a kontextové. Důraz byl kladen na otázky týkající se názorů, které osvětlují to, jak dotazovaní/é uvažují; otázky dokládající jaké vyznávají hodnoty a zaujímají postoje; a také na otázky pocitové (tj. reakce dotazovaných na to, co zažily). Jako doplňující byly kladeny otázky o znalostech (specificky v tomto případě dotazy vztahující se k legislativě týkající se homoparentality) a samozřejmě také otázky demografické (věk, vzdělání, počet dětí, rodinný stav).

Při pořizování rozhovorů bylo klíčové navázání jisté důvěry s dotazovanými, stejně jako jejich obeznámení s tím, jakou roli ve výzkumu hrají a jaké jsou výzkumné cíle. Všechny dotazované byly seznámeny s tím, že jejich výpovědi budou anonymizovány (tedy namísto jmen jsou označovány pouze zkratkami R1-R6) a použity výhradně pro výzkumné účely související s bakalářskou prací a zároveň jim byla poskytnuta možnost rozhovor kdykoliv v průběhu ukončit.

Pro samotnou analýzu získaných dat bude využit základní princip zakotvené teorie (*grounded theory*, Strauss, Glaser, 1967) a následně strategie tzv. vyložení karet (Švaříček, Šedová, 2007). Zakotvená teorie je typem specifické strategie výzkumu a způsobu analýzy získaných dat. Při aplikaci tohoto výzkumného postupu je cílem výzkumu navržení teoretického konceptu vycházejícího (zakotveného) právě v nabytých datech (Hendl, 2005). Pro utvoření zakotvené teorie je nutným předpokladem sběr dat a jejich následná analýza, resp. jejich kódování (induktivní odvozování). „*Kódováním se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci.*“ (Hendl, 2005, s. 246). Strauss a Corbinová potom navrhují standardizované kódování trojího typu – kódování otevřené, axiální a selektivní, z hlediska posloupnosti provádění ideálně v tomto pořadí.

V rámci výzkumu bude provedeno otevřené kódování (také tzv. konceptualizace), což je úvodní část analýzy, kdy jsou data kategorizována na základě jejich důkladného studia a dochází k identifikaci podobností a rozdílností a pojmenovávání zjištěných celků. Dále bude postupováno dle tzv. strategie „vyložení karet“ (Švaříček, Šedová, 2007), která na otevřené kódování bezprostředně navazuje. „*Výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie*

vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií.“ (tamtéž, s. 226). Finální fáze analýzy tak spočívá v utvoření příběhu – popisného vyprávění o ústředním jevu, které obsahuje také jevy, od nichž se ostatní kategorie odvíjejí (Švaříček, Šedová, 2007).

4.1 SBĚR DAT A POPIS VZORKU

Sběr dat probíhal od listopadu 2014 do března 2015 a využita byla metoda tzv. „sněhové koule“. Jak uvádí Miovský (2006), jedná se o kombinaci výběru účelového a prostého náhodného, často tento postup bývá označován jako řetězový nebo referenční a jeho podstata tkví v tom, že potenciální respondenti/ky nemají stejnou výchozí pozici pro zahrnutí do výzkumu. Kontakty na respondentky byly tedy získávány de facto postupným nominováním těmi, které již byly zahrnuty.

Výzkumný vzorek tvoří šest žen, které jsou pro účely této práce – s ohledem na zachování jejich anonymity – označovány jako R1-R6. Jelikož se jedná o rozmanitý vzorek (ženy, které si pořídily děti až společně ve vztahu; ženy, které vychovávají s partnerkou děti z předchozího heterosexuálního vztahu apod.) je považováno za důležité stručně respondentky představit (neboť právě tyto skutečnosti mohou posloužit také pro opodstatnění jejich stanovisek).

Respondentky R1 (24 let) a R2 (25 let) žijí ve společné domácnosti a vychovávají spolu dceru (2 roky), kterou si pořídily společně. Biologickou matkou je R1. Obě ženy mají středoškolské vzdělání a bydlí ve městě o velikosti do 10 000 obyvatel.

Respondentka R3 (35 let) vychovává jako sociální matka se svou partnerkou (38 let) dvě děti ve věku 1 a 3 roky. Obě ženy mají vysokoškolské vzdělání a žijí v Praze.

Respondentka R4 (38 let) má ve své péči dvě dcery (6 a 7 let) z předchozího heterosexuálního vztahu a vychovává je společně s partnerkou stejného věku, která pečuje o svou dceru (10 let) z předchozího manželství. Obě ženy mají vysokoškolské vzdělání a žijí ve městě nad 100 000 obyvatel. V tomto případě tedy obě ženy mají „dvojitou“ roli – jak roli matky biologické, tak i sociální.

Respondentka R5 (32 let) je již osm let sociální matkou šestnáctileté dcery partnerky (41) z předchozího heterosexuálního vztahu. Ženy mají středoškolské vzdělání a žijí ve městě nad 100 000 obyvatel.

Respondentka R6 (33 let) žije se svou stejně starou partnerkou ve městě kolem 30 000 obyvatel. V současné chvíli vychovává s partnerkou jako biologická matka svého šestiletého syna z doposud nerozvedeného manželství. Druhého syna má v péči ex-partner respondentky.

5 VYHODNOCENÍ DAT

5.1 KÓDOVÁNÍ DAT

Během první fáze kódování by měly být definovány základní tematické kategorie. Při uspořádávání kvalitativních dat lze však volit množství rozličných strategií – v případě této práce tedy byly již od počátku brány v potaz v teoretické části představené koncepční rámce (konkrétně jak je společensky utvářeno „mateřství“, jak je konstruována biologická a sociální matka, jaké existují modely homoparentální/resp. lesbické rodiny a jak je obecně společensky na homoparentalitu nahlíženo), otevřené kódování se tak odvíjelo od již stanovených čtyř základních kategorií. Data byla tedy v první kroku přiřazena k jednotlivým kategoriím a zároveň rozšířena ještě o kategorii aktivismu, k němuž se respondentky především v souvislosti s prosazováním nových legislativních norem vztahujících se k homoparentalitě také vyjadřovaly. Identifikovány byly následující sub/kategorie:

- Mateřství a postoj k němu
 - Význam mateřství
 - Splnění archetypální role/očekávání okolí
- Uspořádání v homoparentální rodině
 - Vnímání rozdílu mezi biologickou a sociální matkou
 - Role v rodině – mateřská a „otcovská“, role „tety“
- Vnímání homoparentality
 - Homoparentalita vs. heteroparentalita
 - Ne/akceptace sociálního mateřství ze strany okolí
 - Podpora nejbližších
 - Reakce širšího okolí
- Adopce a rodičovství
 - Postoje k možnosti adopce
 - Důvody pro adopci
 - Institucionální problémy s péčí o dítě (sociální podpora)
- Aktivismus
 - Vymezení se vůči LGBT aktivismu
 - Postoj k LGBT komunitě

5.2 HOMOPARENTALITA OČIMA LESBICKÝCH MATEK

5.2.1 MATEŘSTVÍ A POSTOJ K NĚMU

Z hlediska významu mateřství respondentky (matky biologické) svými výpověďmi především prokázaly, že ani navzdory odlišné sexuální orientaci v podstatě nepochybovaly o tom, že se stanou matkami a že mateřství je pro ně základní součástí jejich života, určitým naplněním.

R4: *„Byla jsem vedena k tomu, že mateřství hraje v životě ženy nezastupitelnou roli.“*

Z některých výpovědí tak lze usuzovat, že normativní kategorie ženy-matky se nijak neváže k sexuální orientaci, neboť ji tematizovaly ženy lesbické.

R4: *„Mateřství je pro mě posláním a také něčím, díky čemuž považuji svůj život za smysluplný a šťastný.“*

Zakořeněnost klasického rodinného vzorce žena-muž-děti pak potvrzuje stanovisko jedné z respondentek, která ještě před svým coming-outem za klíčový faktor pro založení rodiny považovala právě muže.

R6: *„Odkakživa jsem si přála mít děti, bylo to pro mě prvořadé, nikdy jsem ale také neuvažovala, že bych žila se ženou, takže pro mě bylo prvořadé sehnat muže. S ohledem na aktuální problémy s mými dětmi si ale myslím, že kdybychom měly vlastní děti s partnerkou, bylo by vše jiné a lepší.“*

Za zásadní součást pro naplnění svého života přitom mateřství označily matky biologické, ty sociální byly naopak zdrženlivější a uváděly, že po dítěti nikdy netoužily. V této souvislosti – a de facto v souvislosti se zastávanými rolami – byly tedy respondentky dotazovány na konkrétní pojetí mateřství v jejich domácnosti. Z rozhovorů vyplynulo, že navzdory tomu, že model stejnopohlavního rodičovství je relativně netradiční, významně se do něj promítají klasické stereotypy a každá z partnerek naplňuje určité archetypy – tedy je aplikováno rozložení na binární rolový model „žena“ x „muž“. Paradoxně je z výpovědí také zřejmé, že „mužství“ ženy podvědomě spojují s určitým odstupem od dítěte, naopak „ženství“ se projevuje v podobě „rodinných“ a „pečovatelských“ sklonů (a samozřejmě také v přivedení dítěte na svět).

R1: *„Partnerka není ani moc rodinný typ, dlouho jsem ji přemlouvala. Ale má tu mužskou úlohu, bylo jasné, že pokud budeme chtít dítě, musím ho porodit já.“*

V praktické rovině z tohoto rozložení také vyplývá, že dotazované, které naplňují „role žen“, jsou biologickými matkami pečujícími o dítě, a matky sociální naopak zastávají „role mužů“

živících rodinu. To může být dáno také faktem, že biologická matka zůstává kvůli nedostatečně nastavenému systému sociálního zabezpečení doma na mateřské a rodičovské dovolené a matka sociální rodinu „živí“ (příp. „zastává mužské role – nosí těžké věci, sestavuje postýlku“), čímž de facto naplňuje skutečně klasickou představu o „rodině“.

R2: *„Já jsem skoro pořád v práci, partnerka se stará o malou a dělá všechno doma.“*

5.2.2 USPOŘÁDÁNÍ V HOMOPARENTÁLNÍ RODINĚ

V souvislosti s pozicemi, které partnerky zastávají v homoparentálních rodinách, bylo klíčové zjistit, jak ženy vnímají rozdíly mezi rodičovstvím biologickým a sociálním, zda má pro ně stejný význam, či nikoliv. V tomto případě se projevily rozdíly v postojích, a to právě dle toho, zda byly dotazované matkami biologickými, či sociálními. V odpovědích však rezonoval dvojitý pohled – vymezení se vůči označení druhé (sociální) matky jako „matky“ a také vůči její pozici jako „druhého rodiče“/„otce“. Je zároveň nutno dodat, že vnímání sociální matky jako „otce“ či „druhého rodiče“ ale její postavení ve vztahu (minimálně mezi partnerkami) v žádném případě nijak neznehodnocuje.

R1: *„Partnerka ani nechce, aby jí dcera říkala „máma“. Tvrdí, že když ji neprodila, tak proč by jí tak měla říkat.“*

Sociální matky tak většinou prokázaly, že v rámci rodičovského modelu se za „matku“ nepovažují (např. i proto, že dítě nevychovávají od malička, zejména pak ale koncept „mateřství“ spojují skutečně s biologickým procesem přivedení dítěte na svět), ale spíše za „druhého rodiče“, což však nijak nenarušuje pozici „rovnocennosti“.

R2: *„Jako rovnocenná se v rámci rodičovství beru, ale ne jako rovnocenná matka, protože já malou neprodila. Beru se jako rodič.“*

Samozřejmě ale sémiotiku – tedy zda se ženy označují za druhou „matku“ nebo se vnímají jako „rodiče“ (potažmo „rodičku“, která paradoxně „neprodila“) – nelze považovat za zásadní, především je třeba soustředit se na fakt, zda partnerky utvářejí pro dítě harmonické rodinné prostředí bez ohledu na to, jakými termíny se samy i vzájemně častují.

R4: *„Sama se jako rovnocenná matka u dcery mé partnerky necítím – když jsme se poznaly, už byla malá školačka, některé důležité okamžiky v jejím životě jsem nezažila, tedy se ani nemohu cítit jako její matka. i tak je pro mě ale důležitá a miluji ji stejně jako vlastní děti.“*

Výpovědi lze v tomto případě také považovat za velmi úzce spjaté s velmi specifickým kontextem soužití dotazovaných žen, přičemž je možné, že pokud by byly do výzkumu

zahrnuty výhradně lesbické dvojice, které si dítě pořídily společně, byla by jejich stanoviska odlišná. To naznačuje i perspektiva R1, biologické matky vychovávající ve vztahu s partnerkou dceru již od narození.

R1: *„Malá říká partnerce táta. Já bych byla právě ráda, kdyby jí říkala máma. Bylo by to hezký. Jako máme ji spolu, obě jsme mámy. Ale ona se vnímá spíš jako ten táta.“*

Jak již bylo tedy naznačeno výše, ve vztazích respondentek se významně promítá konvenční představa o rolovém (genderově podmíněném) systému. Sociální matky pak zastávají spíše role „otců“ či „tet“ (zejména v případech, kdy děti pocházejí z předchozího hetero-vztahu druhé z žen či v době seznámení partnerek byly již starší).

R6: *„Partnerka nikdy nebude „matka“ mých dětí, je „teta“, tak to máme zavedeno, moje děti ví, že mají mě – mámu a mého ex partnera – tátu.“*

R5: *„Jelikož partnerčině dceři je 16 a mně 32, máme spíš přátelský vztah, ona mě bere jako kamarádku, které může říct to, co třeba neřekne právě matce.“*

5.2.3 VNÍMÁNÍ HOMOPARENTALITY

Jelikož názory na homoparentalitu jsou ve společnosti stále relativně ambivalentní, byly respondentky dotazovány na to, zda osobně vnímají nějaké rozdíly ve fungování jejich rodiny ve srovnání s rodinami tvořenými heterosexuálními dvojicemi.

R1: *„Jako stejnopohlavní rodina si připadáme rovnocenně, stejně jako v hetero rodinách se staráme o děti, nevidím v tom rozdíl.“*

Ačkoliv respondentky většinou vyjádřily názor, že odlišnosti nepozorují či případně – pokud ano, nepovažují je za nedostatek – opět bylo možné v některých výpovědích identifikovat určité stereotypy týkající se již zmiňovaného rolového systém.

R4: *„Ve srovnání s běžnými heteropáry vnímáme určité rozdíly, ale nevnímám je jako nedostatek. Jen stěží si ale dovedu představit, že bychom vychovávaly i chlapce, i když máme v rodině dostatek mužských vzorů.“*

Co se týká jasných postížení výhod homoparentality, mezi odpověďmi se objevilo také tvrzení, že homoparentální model s sebou nese i „něco navíc“ oproti modelu heterosexuálnímu.

R3: *„Myslím, že se oproti klasickému modelu umíme více nahradit, bez obtíží za sebe vzájemně zaskočíme, taky myslím, že umíme o problémech více mluvit a podle mého názoru jsme možná taky více empatické.“*

A konkrétně zmíněná vyšší míra v rámci rodiny projevované empatie je potom přesně tím, co se ke stejnopohlavnímu rodičovství pojí i dle výzkumů, které se touto problematikou zabývají (viz teoretická část práce).

Jak již bylo naznačeno, samy dotazované ženy nevnímají sociální mateřství jako zcela rovnocenné s mateřstvím biologickým, tedy logicky bylo dalším krokem zjistit, jak sociální matky přijímá jejich bezprostřední okolí – především tedy nejbližší rodina. Jako naprosto nejvýraznější problém se potom ukázalo nepřijetí sociální matky rodiči matky biologické a z tohoto plynoucí negativní pocity (přenášející se na obě partnerky i děti samotné).

R2: *„Od partnerčiny matky cítím, že mě nebere vůbec, ji chápe jako matku a mě jako rodiče neakceptuje. Dost mě to štve a cítím se kvůli tomu vždycky hrozně.“*

R5: *„Od mých příbuzných vnímám, že partnerčinu dceru berou jako součást mého života, jako někoho, kdo ke mně patří, ale určitě to nepojmenovávají jako mateřství.“*

Dalo by se tedy usuzovat, že právě „biologie“ (ve smyslu pokrevního příbuzenství) je mnohými stále chápána jako základ pro uznání osob jako členů „rodiny“. Sociální matky jsou tak z určité perspektivy vystaveny stigmatu plynoucímu z faktu, že „své dítě“ neporodily – a v důsledku toho jim okolím může být jejich „mateřské právo“ také upíráno. S ohledem na to, že legislativa tento problém také nijak neřeší (adopce druhým z partnerů není v ČR možná), může situace rezonovat také na rozličných institucionálních úrovních, sociální práci nevyjímaje. Uznání „mateřství“ (či „rodičovství“) sociální matky se zároveň může stát pomyslnou „zbraní“ (ať už v pozitivním, či negativním slova smyslu) v rukou sociálních pracovníků, kteří zastávají výsadní postavení např. před soudem, kdy konkrétně jejich doporučení může ovlivnit rozhodnutí, komu bude dítě v případě, že biologická matka o něj není z jakéhokoliv důvodu schopna pečovat, svěřeno.⁷

Jelikož se během rozhovorů prokázalo, že rodiče biologické matky dítěte tu sociální jako druhou matku neakceptují, další otázky se zaměřily na jejich vztah k „sociálnímu vnoučeti“. i v tomto případě se ukázalo, že vztahy v nejužších rodinných kruzích jsou nezdědka velmi problematické, a rodiče sociální matky dítě za „vnouče“ přijímají s obtížemi. A opět i v tomto případě vystupovala nejvýrazněji otázka pokrevního příbuzenství.

R1: *„Partnerčina rodina hodně špatně vzala, že ona nebude rodit, dlouho ani nechtěli vědět, že budeme mít malou. Zpočátku ji nebrali ani jako vnučku. Širší rodina to brala*

⁷ V této souvislosti byla oslovena jedna z pracovnic krajského Odboru sociálních věcí (Oddělení péče o rodinu a děti) v Olomouci s dotazem, zda ve své praxi zaznamenala případ, že by právě na základě doporučení sociálního pracovníka bylo dítě z homoparentální rodiny z jakéhokoliv důvodu svěřeno do péče sociálního rodiče. ve své odpovědi dotazovaná potvrdila, že o žádném takovém případě neví a v praxi se s ním nesešla.

skvěle, ale ze strany rodičů to bylo hrozně chladné. Až po roce začala partnerčina matka říkat, že je malé babička.“

Disproporce ve vztazích jsou tedy patrné jak v případě sociálních matek, tak i jejich rodičů směrem k „sociálním vnoučatům“.

R4: *„Partnerčina dcera oslovuje mé rodiče „dědo“ a „babi“, oni ji berou jako svou vnučku. Partnerčina matka ale mé dcery vnímá jako „děti té mrchy“. Zbytek obou našich rodin ale naše děti také jako „naše“ vnímá.“*

Naopak co se týká podpory ze strany širší rodiny či přátel, všechny respondentky se shodly na tom, že se jim dostalo velmi pozitivního přijetí.

R2: *„Všichni další z rodiny kromě rodičů nám moc fandí a přejou nám to, se všema ostatníma vycházíme bez problémů. Dokonce i moje babička malou přijala.“*

Pozornost byla v rozhovorech zaměřena také na reakce okolí, osob, s nimiž partnerky s dětmi přicházejí do kontaktu náhodně. Dotazy směřovaly i na identifikaci možných negativních reakcí, avšak s nimi se většinou žádná z dotazovaných nesešla, ačkoliv napříč výpověďmi se projevuje tendence vysvětlovat pozitivní přijetí ze strany okolí „tolerancí“ (jako by tedy homoparentalita a priori byla něčím špatným, co je třeba tolerovat).

R3: *„Zatím jsme se s žádnými většími problémy nesešly, stýkáme se s lidmi, kteří jsou tolerantní a berou nás takové, jaké jsme.“*

V kontextu jednání s rozličnými institucemi žádné konkrétní problémy pojmenovány nebyly, některé z dotazovaných pouze tematizovaly komunikaci s lékaři (kde mohou problémy vyvstat ne primárně kvůli nepřijetí homoparentálního modelu, ale kvůli legislativě).

R4: *„Z hlediska institucí jsme se s ničím negativním nesešly – ve škole nás znají a přijímají, stejně tak naše dětská lékařka. Problém jsme měla pouze jednou, když jsem s partnerčinou dcerou chodila po odborných lékařích – tam jsme narazily na problém, že nejsem zákonná zástupkyně.“*

Vedle toho jedna z respondentek vyjádřila do budoucna obavy o dítě v souvislosti s předškolní i školní docházkou s argumentem, že žije na malém městě, kdy by se žačka se dvěma matkami nemusela dočkat pozitivního přijetí. Ačkoliv toto své znepokojení vztahuje zejména ke vzdělávacím institucím (potažmo k interakcím s ostatními spolužáky), okrajově se dotýká také přijetí homoparentální rodiny (resp. i homosexuality) obyvateli menšího města, které by bylo možné chápat jako nepřátelštější než např. v krajských městech či Praze.

R2: *„Na nějaké extra problémy v okolí jsme nenarazily. Občas lidi divně koukají, na ulici, v obchodě, ale třeba u doktorky je to v pohodě, tam chodíme vždycky společně a doktorka ví, jak to u nás je. Ale mám do budoucna trochu strach, až malá začne*

chodit do školky, školy. Jsme na malém městě, tak nevím, jaká bude osvěta o takových věcech a jak ji budou brát, aby jí neříkali, že je divná, když má dvě matky.“

V základu by tedy bylo možné uvažovat také o důležitosti rozšiřování povědomí o homoparentalitě, a to např. v rámci rozličných aktivizačních programů, či např. seminářů specificky se týkajících problematiky homosexuality a její normalizace (aktuálně se tématu věnuje zejména PROUD, který pořádá např. *Duhová školení pro vyučující, metodiky/-ičky prevence a školní psychology/psycholožky*).

5.2.4 ADOPCE A RODIČOVSTVÍ

Téma adopce dětí stejnopohlavními páry je samozřejmě velmi široké. V realizovaných rozhovorech se související otázky držely v intenci adopce dítěte druhou z partnerek (sociální matkou), přičemž v odpovědích samozřejmě roli sehrály také výchozí pozice partnerek (tj. s kým si dítě pořídily a zda má potomek také otce).

R6: „Abych pravdu řekla, přítelkyně by chtěla. Ale k tomu by musel dát svolení synův otec a k tomu, obávám se, nikdy nedojde. Pokud by se mu ale něco stalo nebo jeho souhlas nebyl nutný, určitě bych byla pro i já.“

Bez ohledu na rozličná specifika homoparentálních modelů dotazovaných je však z odpovědí zjevné, že ať už na úrovni praktické, tak hypotetické, by ženy (a to jak matky biologické, tak i sociální) možnost adopce dítěte ocenily.

R2: „Adopce by mi přinesla hrozně moc, konečně by to bylo moje dítě i podle zákona.“

R3: „Adopci druhým rodičem bychom určitě využily. Její největší přínos vidíme právě v jednání s lékaři, úřady.“

Za největší přínosy adopce dotazované většinou označily jistotu, že dítě v případě, že se stane něco s biologickou matkou, bude moci legálně zůstat s matkou sociální.

R1: „Chci, aby když se mi něco stane, aby partnerka měla na malou stejný nárok jako já. Aby si ji třeba nevzali naši. V současné chvíli ten nárok nemá, bereme to jako určité ohrožení, že by o dceru mohla třeba přijít.“

Neopominutelnou výhodou adopce by byl samozřejmě také nárok na zdravotní informace a právo vystupovat v roli zákonného zástupce/zástupkyně. Za zcela zásadní lze v případě možnosti adopce označit také legitimizaci sociální matky, která by začala být viděna jako rovnocenná partnerka/rodič i očima zákona. Jak již bylo uvedeno výše, tato praxe by zároveň mohla pozměnit i pohled příbuzných na povahu vztahu dvou žen vychovávajících potomka.

R2: „Adopce by ostatním dokázala, že jsem také rodič a ne jen člověk, co bydlí s přítelkyní a dítětem.“

R3: „Díky adopci bych se zbavila strachu z toho, co by se s dětmi stalo, kdyby partnerka třeba onemocněla.“

To, že legislativa formálně se stejnopohlavním rodičovstvím nepočítá a adopce by tak odstranila problém s podporou při rané péči o dítě, však explicitně pojmenovala pouze jediná dotazovaná. Jelikož totiž česká legislativa explicitně neakceptuje sociální mateřství, neošetřuje ani situaci, kdy by na rodičovské dovolené chtěla právě sociální matka.

R3: „Obě jsme nuceny pracovat, protože v tomto ohledu neexistuje sociální podpora – sociální matka totiž nemůže zůstat na rodičovské dovolené.“

5.2.5 AKTIVISMUS

To, že v dnešní době již není homosexualita tabuizována a gayové a lesby v mnoha zemích západního světa dosahují týchž práv jako heterosexuální populace, je zejména zásluhou rozličných aktivistických skupin. Právě díky nim bylo i v České republice v roce 2006 prosazeno registrované partnerství. Poté se sice původní aktivistická hnutí roztříštila, ale v důsledku potřeb začít ošetřovat situaci homoparentálních rodin, se zformovala nová (resp. tomuto tématu se věnuje převážně PROUD), soustředící se zejména na problematiku adopcí.

V závěru rozhovorů byly tedy respondentky dotazovány, zda se domnívají, že by problematika homoparentality měla být zviditelňována více (už jen proto, aby např. došlo k revizi zákona o RP a byla umožněna adopce) a homoparentální rodiny v očích většinové veřejnosti normalizovány. Z odpovědí vyplynulo, že názory na toto téma jsou velmi rozdílné, přičemž je evidentní, že rozdělujícím je oddělování zviditelňování specificky tématu homoparentality a potom homosexuality. Právě od gay komunity se respondentky spíše snažily distancovat.

R4: „Myslím, že zviditelňování homosexuality má spíš negativní než pozitivní dopad. Příčí se mi způsob, jakým je homosexualita prezentovaná homoaktivisty. Akce jako Prague Pride podle mě přispívají k tomu, že nás veřejnost vnímá jako odlišné, a tedy nezpůsobilé vychovávat děti. Čím méně se o tom mluví, tím lépe.“

R5: „Nesouhlasím s tím, jakou formou je v současnosti homosexualita zviditelňována, vadí mi pochody hrdosti, kde dochází ke zkreslování obrazu homosexuálů. Rozumnější by bylo prezentovat se jako normální lidé s normálními životy a rodinami, tak to totiž je.“

V očích respondentek tedy homosexuální komunita spíše před veřejností obraz gayů a leseb poškozují, což je jistě přitěžujícím v kontextu boje o stejná práva na výchovu dětí. Na druhou stranu co se týká explicitně gay&les rodičovství, dotazované se shodly, že to by zviditelňováno být mělo. Může se tedy zdát paradoxní, že se lesbické matky snaží od aktivit gay komunity distancovat, na stranu druhou je to trend, který je pozorovatelný i na podobě homosexuální komunity v ČR, z níž se většinově lesby oddělily právě v zájmu svého boje za stejnopohlavní rodičovství.

R2: *„Problematika okolo gay a lesbickýho rodičovství by měla být rozhodně víc medializovaná, třeba by to pomohlo, třeba Pride nám ale zrovna nepomůže. Kdyby lidi věděli, že naše rodiny fungují úplně stejně jako kterýkoliv jiný, asi by nás začali i líp brát. Dost se mi líbí třeba iniciativa Stejná rodina.“*

R3: *„Problematika gay a lesbického rodičovství by určitě měla být více zviditelňována, samy jsme i vystoupily v pořadu o gay a lesbických rodinách, také si moc vážíme práce organizace PROUD.“*

S aktivismem nedílně souvisí také pocit určité přináležitosti ke skupině – a navzdory tomu, že se dotazované odmítavě staví k prezentaci gayů a leseb např. při pochodu hrdosti, faktem je, že ve většině případů se za součást LGBT komunity považují.

R2: *„Určitě se cítím jako součást LGBT komunity, je mi trošku líto, že na malém městě jsme od hodně věcí odtržené.“*

Pouze dvě se k ní postavily odmítavě, avšak – kromě toho, že na ni nemají příliš dobré mínění, přímo nespecifikovaly důvod.

R4: *„Nikdy jsme se jako součást komunity necítily a naše kamarádky také ne. Máme na tu „komunitu“ svůj nepříliš lichotivý názor a vůbec do ní nezapadáme.“*

Bylo by nasnadě pokusit se „komunitu“ definovat, rozhodně však – ačkoliv dnes může z perspektivy některých gayů a lesbám bojujícím za svá rodičovská práva škodit – nebýt právě jí, dodnes by ani registrované partnerství nemuselo být v ČR žitou realitou.

5.3 SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ

V případě mateřství a postoje k němu lesbické matky (biologické) prokázaly, že mateřství pro ně má stejný význam jako pro ženy heterosexuální. S ohledem na to, že popisovaly touhu po dítěti jako naplnění, nelze vyloučit, že se tak neděje např. spíše v důsledku působení společensko-kulturních vlivů, které v ženách mohou vzbuzovat pocit, že teprve mateřstvím bude jejich život „završen“ a získá smysl. Stejně tak – jelikož z výpovědí

vyplývalo, že důležitost mateřství není nijak závislá na sexuální orientaci – by bylo možné (pokud bychom uvažovali v intencích biologického determinismu) dospět k závěru, že navzdory faktu, že klasickým argumentem proti stejnopohlavnímu rodičovství je, že je něčím „nepřirozeným“, právě „přirozenost“ by mohla posloužit i v rámci reverzní argumentace.

I lesbické matky potom paradoxně prokázaly, že uvažují v mantinelech „klasického“ rodinného modelu žena-muž. Navzdory tomu, že domácnost sdílí s druhou ženou, neznámka hovořily o dělení rodičovských rolí, kdy jedna z nich zastupuje roli „otcovskou“/ „mužskou“. To lze považovat zejména za důsledek dominantního normativně binárního systému. Co se týká role „matky“, toto označení respondentky vymezovaly v souvislosti s mateřstvím biologickým (a také koncepty jako „péče“), sociální mateřství s sebou v jejich očích potom přináší (neméně důležitou) roli druhého rodiče (resp. druhé rodičky), avšak nikoliv označovanou jako „druhá matka“. Mateřství je tak pro respondentky neoddelitelně spjata s vlastním přivedením dítěte na svět.

Pro zodpovězení výzkumné otázky, na jaké podoby ne/přijetí homoparentální rodiny ve svém životě narážejí, posloužila především část dotazování týkající se vnímání homoparentality. Na úrovni nejbližšího okolí – vlastní rodiny – respondentky nejčastěji zmiňovaly problematičnost vztahů s rodiči, kdy sociální matky narážejí na odmítavý postoj ze strany rodičů (a především matky) partnerky. To se týká zejména nepřijetí jako rovnocenné rodičky, partnerky, která je důležitou osobou také v životě dítěte. Nejpravděpodobnějším důvodem je, že jelikož z hlediska genetického nejsou s dítětem biologicky spjata, odmítá je rodina biologické matky akceptovat (druhým možným důvodem pak např. může být apriorní nepřijetí lesbické orientace vlastní dcery). Především pokrevní příbuzenství se však v očích některých stále ukazuje jako základní faktor pro uznání modelu soužití jako „rodinného“ a zároveň uznání dětí vyrůstajících v homoparentální rodině ze strany prarodičů jako „vlastních“. Bohužel tato situace je v podstatě podpořena i legislativně, jelikož v českém právním systému se sociální matce nedostává žádných rodičovských práv.

Rozhodně pozitivním zjištěním je fakt, že kromě obtíží s rodiči se lesbické ženy setkaly v širší rodině s velmi chápavým přijetím a podporou. Stejně tak i v běžných interakcích s okolím nedefinovaly respondentky téměř žádné obtíže, a to ani na úrovni institucionální. Za jediný problém, na který v odpovědích dotazované poukázaly, tak lze považovat komunikaci s lékaři a zdravotnickým personálem, při němž na sociální matky není brán ohled a ty tak nemají zákonné právo na informace o dítěti.

Úzce souvisejícím problémem je potom – v důsledku neexistence právní definice vztahu mezi sociální matkou a vychovávaným dítětem – téma „nároku“ na dítě v případě, že

biologická matka o něj z jakéhokoliv důvodu není schopna pečovat. Dotazované se tak většinou vyslovily pro možnost adopce dítěte sociální matkou, což však doposud česká legislativa neumožňuje. V tomto kontextu byla v rozhovorech tematizována také problematika zviditelňování stejnopohlavního rodičovství a jeho normalizace, přičemž respondentky se na jednu stranu vyjádřily souhlasně s tím, aby stejnopohlavní rodiny byly prezentovány jako plnohodnotné prostředí k výchově dítěte, na stranu druhou se některé vymezily vůči zviditelňování samotné LGBT komunity, která právě např. pro veřejnost excentrickými akcemi, jako je Prague Pride, podle nich vrhá i na stejnopohlavní rodičovství negativní světlo.

ZÁVĚR

Jelikož stejnopohlavní rodičovství – homoparentalita – je trendem dnešní společnosti, tento nový rodinný model samozřejmě rezonuje nejen v rámci veřejného prostoru, ale také na institucionální úrovni. Zejména ty instituce, v jejichž kompetenci je řešení rozličných rodinných záležitostí, by tak měly i toto uspořádání brát v potaz (a to i navzdory tomu/či snad právě proto, že legislativa jej zatím opomíjí). V tomto kontextu by tak především obor sociální práce měl začít zohledňovat fakt, že v terénu se nacházejí i rodiny tvořené dvěma ženami/muži a jejich dětmi a že je třeba nahlížet na toto uspořádání jako na rovnocenné s modelem heteroparentálním.

Záměrem bakalářské práce bylo poskytnout ucelený pohled na problematiku stejnopohlavního rodičovství. Aby bylo možné toto téma adekvátně uchopit, byly nejprve představeny základní teorie týkající se rodiny, jejích funkcí a významu, stejně jako rodinné modely. Ty samozřejmě v kontextu společenských změn historicky prošly dlouhým vývojem od rodin tradičních tvořených ženou (v domácnosti) a mužem (pracující hlavou rodiny) až po rodiny postmoderní a také homoparentální. Ty se v dnešní době, kdy celosvětově postupně dochází k normalizaci homosexuality a uzákoňování rozličných podob stejnopohlavního soužití (registrované partnerství, manželství), stávají stále častěji skloňovaným tématem. Na jedné straně tak stojí odpůrci tohoto modelu, kteří jej považují za – především pro dítě – nevhodný, neposkytující kvalitní genderové „vzory“ (tedy „ženský“ a „mužský“), příp. způsob výchovy vedoucí k vlastní homosexualitě dítěte, a na straně druhé potom jeho příznivci poukazující především na výzkumy, které prokazují, že děti vychovávané rodiči stejného pohlaví nejenže neprospívají hůře než děti vyrůstající v heterosexuálních rodinách, ale vykazují i vyšší míru empatie a tolerance vůči okolí. Ať už se však postavíme za kterýkoliv z těchto názorů, faktem je, že homoparentálních rodin ve společnosti prokazatelně přibývá a jen v ČR má již přes 1 000 dětí rodiče stejného pohlaví. i proto otázky související s homoparentalitou stále častěji rezonují také ve veřejném prostoru.

S ohledem na to, že pro českou legislativu je homoparentalita prozatím neviditelnou, samozřejmě mohou před stejnopohlavními páry vychovávajícími společně dítě/děti vyvstat z toho plynoucí problémy, a to především na institucionální úrovni – tedy zejména problémy související s uznáním péče o dítě ze strany sociálních rodičů, kteří na dítě nemají zákonný nárok. V tomto ohledu mohou být v současné chvíli nápomocni především sociální

pracovníci/e, v jejichž kompetenci je poskytnout např. během soudního projednávání o péči vlastní doporučení. Faktem ale je, že prozatím takové případy nejsou běžnou praxí.

Jelikož výzkumným cílem práce bylo postihnout projevy ne/přijetí, na něž narážejí lesbické ženy vychovávající ve společné domácnosti s partnerkou dítě/děti, byla v rámci samotného výzkumu realizována interview specificky se na tuto problematiku zaměřující. Z výsledků jejich následné analýzy však vyplynulo, že respondentky v podstatě na nepřijetí nenarážejí, minimálně ne ze strany běžného okolí. Z rozhovorů pak vyplynulo, že jediným (avšak velmi významným) nepřijetím, s nímž se dotazované vypořádávají, je ze strany vlastní nejbližší rodiny, potažmo ze strany rodičů. Zejména mezi sociálními matkami a rodiči jejich partnerek (matek biologických) panují velmi vypjaté vztahy, které se nezdá přenášejí i na děti (které jsou naopak nepřijaty ze strany „sociálních prarodičů“). V rámci širšího příbuzenstva se ale dotazované dle vlastních slov setkávají především s tím, že jim jejich blízcí/ké fandí a jejich vztahy a rodiny podporují. Z hlediska „nepřijetí“ na institucionální úrovni potom některé dotazované zmiňovaly konkrétně zdravotnictví, ovšem ne že by narazily na projevy homofobie ze strany lékařského personálu, ale spíše na legislativu, která neumožňuje poskytování informací o dítěti sociálním matkám.

Situaci by tak bylo možné shrnout tak, že nejproblematičtější na celém konceptu homoparentality je sociální rodičovství, kterému se nedostává jakékoliv legitimacy. Řešením by tak z určité perspektivy mohlo být umožnění adopcí v rámci stejnopohlavních vztahů, které by dodalo sociální matce (ale samozřejmě i sociálnímu otci) minimálně na právní rovnocennosti. Právě adopce dítěte partnerkou (sociální matkou) by potom uvítaly i respondentky, pro něž by tento krok znamenal také právní jistotu v tom, co se stane s dítětem v případě, že biologická matka nebude schopna o něj nadále pečovat. Prozatím jsou totiž děti, které se v takové situaci ocitnou, vydány doslova „na milost“ či „nemilost“ soudům, při jejichž rozhodování sice mohou zasáhnout sociální pracovníci/e, avšak rozhodující verdikt v jejich rukou ani tak nespočívá.

Záměr i cíl práce byly prezentovanými zjištěními naplněny, kromě komplexního pohledu na stejnopohlavní rodičovství byla interpretována také stanoviska lesbických matek vztahující se k jejich vlastnímu prožívání homoparentality s výsledkem, že nepřijetí se jim nejvíce dostává ze strany nejbližší rodiny a největším problémem je nerovnocenné postavení sociální matky nejen v očích příbuzných, ale i v očích zákona. Možným řešením (minimálně problému s legislativou) je tak přijetí novely o registrovaném partnerství, která by umožnila adopci dítěte rodiče biologického rodičem sociálním.

Ačkoliv se v rámci výzkumného vzorku neprojevíly žádné obtíže, které by měly lesbické matky specificky při kontaktu se sociálními pracovníky, rozhodně by – zejména s ohledem na v teoretické části práce prezentované informace – v oblasti sociální práce mělo být ustaveno např. standardizované vzdělávání týkající se práce s homosexuální menšinou, gay a lesbického rodičovství, podob potřeb gayů a leseb a také problémů, jimž mohou ve společnosti (sociální oblast nevyjímaje) čelit. Stejně tak by bylo vhodné otevřít diskusi o tom, jak provést rekonstrukci standardů spojovaných s rodičovstvím, ale i mateřstvím a otcovstvím, které jsou stále podřizovány stereotypním heteronormativním představám.

LITERATURA

BREE, Caroline. *Lesbian Mothers: Queer Families - The Experience of Planned Pregnancy*. New Zealand: Auckland university of technology, 2003.

ČADKOVÁ, Kateřina; LENDEROVÁ, Milena; STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2006. 601 s. ISBN 80-7194-920-5

FANEL, Jiří. *Gay historie*. Praha: Dauphin, 2000. 527 s. ISBN 80-7272-010-4.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1997. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada, 2011. 208 s. ISBN 978-80-247-3379-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*, 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011. 270 s. ISBN 978-80-247-3134-6.

CHALOUPKOVÁ, Soňa. *Jednání se zájemcem o službu sociální péče od a do Z*. Praha: Grada, 2013. 119 s. ISBN 978-80-247-4678-4.

KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk-prostředí-výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: PAIDO, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

JANEBOVÁ, Radka. *Teorie a metody sociální práce - reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 120 s. ISBN 978-80-7435-374-1.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Vybrané kapitoly ze sociální pedagogiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně: 2003, ISBN 80-7044-458-4.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-71.78-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Slon, 2003, 161 s. ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 278 s. ISBN 80-7178-549-0.

MIŇHOVÁ, Jana, PRUNNER, Pavel. *Kapitoly ze sociální psychologie pro právníky*. 2. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2000. 165 s. ISBN 80-902627-9-1.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 978-80-247-1362-5.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina, mýty a skutečnost*. Brno: Blok, 1990.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

MUSIL, Libor. *Ráda bych vám pomohla, ale... Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80 -903070 -1 -9.

NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. *Matky kuráže. Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Praha - Brno: SLON, 2011. 119 s. ISBN 978-80-7419-041-4.

PATTON, Michael Quinn. *Qualitative evaluation and research methods*. SAGE Publications, inc, 1990. 688 s. 978-0761919711.

PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: Struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. 296 s. ISBN 80-7239-039-2.

PUTNA, Martin, C. *Křesťanství a homosexualita: Pokusy o integraci*. Praha: Torst, 2012. 161 s. ISBN 978-807215-4340

REINHARZ, Shulamit. *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press, 1992. 413 s. ISBN 978-0195073867.

RENZETTI, Claire; CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2005. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

SEIDL, Jan a kol. *Od žaláře k oltáři*. Brno: Host, 2012. 584 s. ISBN 978-80-7294-585-6.

SINGLY de, Francois. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1.

SULLEROTOVÁ, Evelyne. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. 64 s. ISBN: 80-7184-647-3

ŠVAŘÍČEK, Roman; ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

UTRIO, Kaari. *Dcery Eviny: historie evropské ženy*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. 210 s. ISBN 80-901646-0-9.

VESELÁ, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 262 s. ISBN 80-8643-248-3.

VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. 383 s. ISBN 80-7178-269-6.

Texty v monografiích a odborných periodikách

ANDERSSSEN, Norman; AMLIE, Christine; YTTERØY, Erling. Outcomes for children with lesbian or gay parents. a review of studie from 1978-2000. *Scandinavian Journal of Psychology*. 2002/43, s. 335-351.

BOS, Henny M. W., et al. Experience of parenthood, couple relationship, social support, and child-rearing goals in planned lesbian mother families. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2004/45, roč. 4, s. 755–764.

GOLDBERG, A. E., ALLEN, K. R.. Donor, Dad, or...? Young Adults with Lesbian Parents' Experiences with Known Donors. *Family Process*, 2013/52, roč. 2, s. 338-350.

JANEBOVÁ, Radka; BŘÍZOVÁ, Tereza; VELČOVSKÁ, Ivana. 2013. „Co z těch dětí vyrostete?“ O rizicích oprese sociální práce vůči stejnopohlavním rodičům. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 2013/14 (2), s. 14-26.

MUSIL, Libor. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu "sociální práce". *Sociální práce/Sociálna práca*, Brno: ASVSP, 2008, roč. 8, 2/2008, s. 60-79. ISSN 1213-6204.

NAVRÁTIL, Pavel. Prekérnost teorií v sociální práci v pozdně moderní době. In TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana, LEVICKÁ, Katarína. *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, s. 14-29.

NEDBÁLKOVÁ, Kateřina; POLÁŠKOVÁ, Eva. Gay a lesbické rodiny. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů polarita a vzájemné obohacování - sborník příspěvků z konference Psychologické dny*. Olomouc: UPOL, 2005. ISBN 80-244-1059-1.

PATTERSON, Charlotte. Family Relationships of Lesbians and Gay Men. *Journal of Marriage and the Family*. 2000/62, s. 1052–1069.

POLÁŠKOVÁ, Eva. Některá specifika mezigeneračních vztahů v plánovaných lesbických rodinách. *Sociální práce*, 2012/4, roč. 12, s. 36-39.

PROCHÁZKA, Jiří. Homoparentalita, rodičovství leseb a gayů v českém kontextu. In KOLAŘÍK, Marek (ed.), *Současné podoby partnerského a rodinného soužití*. Asociace manželských a rodinných poradců ČR, Olomouc, 2014. s. 11-21.

SEDLÁČKOVÁ, Anna. Specifika dětí z homoparentálních rodin. *Sborník referátů ze 17. celostátního kongresu k sexuální výchově*. Pardubice: Tribun EU, 2009. S. 114-121. ISBN 978-80-7399-835-6

SEDLÁČKOVÁ, Anna. Máš radši maminku, nebo...maminku? *Psychologie dnes*. 2011/5, s. 12-15. ISSN 1212-9607.

SOBOTKOVÁ, Irena. Rodina v krizi. In ŠPATENKOVÁ, Naděžda (a kol.). *Krize – psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. s. 73-84. ISBN 978-80-7308-185-0.

SOKOLOVÁ, Věra. Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2009/1, roč. 45, s. 115–145.

STACEY, J.; BIBLARZ, T.J. (2001). (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review*. 2001/66, s. 159–183.

ŠVAB, Alenka. 2007. Do They Have a Choice? Reproductive Preferences among Lesbians and Gays in Slovenia. In KUHAR, Roman; TAKÁCS, Judit (ed.). *Beyond the Pink Curtain: Everyday Life of LGBT People in Eastern Europe*. Ljubljana: Mirovni Inštitut, 2007. s. 217–229.

RŮŽIČKOVÁ, Daniela; MUSIL, Libor. Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? *Sociální práce*, 2009/3, roč. 9, s. 79-90.

Online zdroje:

PROUD, [Novela zákona o registrovaném partnerství byla předložena](#), 6. 8. 2014 [online]. [cit. 04-15-2015], dostupný na: <<http://www.proudem.cz/novinky/145-novela-zakona-o-registrovanem-partnerstvi-byla-predložena.html>>

CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., Naše společnost (2. - 9. 6. 2014), tisková zpráva, 6/2014 [online]. [cit. 04-15-2015], dostupný na: <http://dspace.soc.cas.cz:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3152/PR09_V1406.pdf?sequence=1>

Český rozhlas Plus, Pro a Proti, 2. 12. 2014. Online archiv pořadu.

McCORMICK, J. P. (20. července 2013). Study finds that children of gay parents are generally happier than those with straight parents. [cit. 01-12-2015] dostupný na: <<http://www.pinknews.co.uk/2013/07/20/study-finds-that-children-of-gay-parents-aregenerally-happier/>>

Výbor pro sexuální menšiny, Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR. Vláda ČR, 2007 [online]. [cit. 05-13-2015], dostupný na: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/ANALYZA_final.pdf>

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství